

Plāna romu stratēģiskā ietvara pasākumu īstenošanai 2022.-2023.gadam ietekmes izvērtējums

Izvērtējuma ziņojums

Pasūtītājs: Kultūras ministrija

Kultūras ministrija

Izpildītājs: Nodibinājums "Baltic Institute of Social Sciences"

**Baltic
Institute
of Social
Sciences**

Rīga, 2024

Saturs

Saturs	2
Ievads.....	5
Kopsavilkums	7
Summary	8
Metodoloģijas apraksts	9
Dokumentu analīze.....	9
Padziļinātās intervijas	9
Plāna tvērums un rezultatīvo rādītāju sasniegšanas novērtējums	11
Plāna tvērums	11
Vispārējais Plāna lietderības vērtējums	12
Rezultatīvo rādītāju izvērtējums	14
1. Rīcības virziens: izglītības joma.....	18
Mērķa grupas situācija.....	18
Īstenoto pasākumu novērtējums	20
2. Rīcības virziens: nodarbinātības joma	21
Mērķa grupas situācija.....	21
Īstenoto pasākumu novērtējums	22
3. Rīcības virziens: kultūras attīstība, etniskās identitātes saglabāšana, vēsturiskā mantojuma apzināšana	25
Mērķa grupas situācija.....	25
Īstenoto pasākumu novērtējums	26
4. Rīcības virziens: veselības joma.....	32
Mērķa grupas situācija.....	32
Īstenoto pasākumu novērtējums	33
5. Rīcības virziens: sociālā palīdzība, sociālo prasmju attīstība un mājokļa joma	35
Mērķa grupas situācija.....	35
Īstenoto pasākumu novērtējums	36
6. Rīcības virziens: tiesību aizstāvība, cilvēktiesības, diskriminācijas mazināšana	39
Mērķa grupas situācija.....	39
Īstenoto pasākumu novērtējums	40
Secinājumi un priekšlikumi turpmāko romu stratēģiskā ietvara pasākumu izstrādei.....	42
Izmantoto literatūras avotu saraksts	45
1. pielikums: pētījuma dalībnieku – padziļināto interviju dalībnieku saraksts.....	47
2. pielikums: interviju vadlīnijas ar mērķa grupām	48
Atbildīgo institūciju pārstāvju vadlīnijas.....	48
Sociālo dienestu un pasākumu īstenotāju pārstāvju vadlīnijas	51
Romu NVO pārstāvju vadlīnijas	54

Saīsinājumi

BISS – Baltic Institute of Social Sciences

CSP – Centrālā statistikas pārvalde

EM – Ekonomikas ministrija

ES – Eiropas Savienība

IZM – Izglītības un zinātnes ministrija

KM – Kultūras ministrija

LCC – Latvijas Cilvēktiesību centrs

LM – Labklājības ministrija

MK – Ministru kabinets

n.d. – nav datuma

NIPSIPP – Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādnes

NVA – Nodarbinātības valsts aģentūra

NVO – nevalstiskās organizācijas

RKC – Romu kultūras centrs

SIF – Sabiedrības integrācijas fonds

TB – Tiesībsarga birojs

VM – Veselības ministrija

Tabulu saraksts

1. tabula. Plāna romu stratēģiskā ietvara pasākumu īstenošanai 2022. – 2023.gadam ietvaros īstenoto pasākumu sadalījums pēc intervences jomas	11
2. tabula. Vispārējo Plāna romu stratēģiskā ietvara pasākumu īstenošanai 2022. – 2023.gadam rezultatīvo rādītāju sasniegšana	15
3. tabula. Plānā ietvertu pasākumu izpilde – izglītības joma	20
4. tabula. Plānā ietvertu pasākumu izpilde – nodarbinātības joma	22
5. tabula. Romu iesaiste NVA aktīvās nodarbinātības pasākumos (personu skaits)	22
6. tabula. Plānā ietvertu pasākumu izpilde – kultūras attīstības, etniskā identitātes saglabāšanas, vēsturiskā mantojuma apzināšanas joma	27
7. tabula. Plānā ietvertu pasākumu izpilde – veselības joma	34
8. tabula. Plānā ietvertu pasākumu izpilde – Sociālās palīdzības, sociālo prasmju attīstības un mājokļa jomas joma	37
9. tabula. Plānā ietvertu pasākumu izpilde – tiesību aizstāvības, cilvēktiesību un diskriminācijas mazināšanas joma	40
10. tabula. Plānā ietvertu atbalsta pasākumu sasniegšanas novērtējuma kopsavilkums	43

Ievads

Latvijā dzīvojošie romi ir vēsturiska, skaitliski neliela etniskā minoritāte¹, kura ir viena no iedzīvotāju grupām, kas pakļautas nabadzības un sociālās atstumtības, un diskriminācijas riskam. Romu skaits Latvijā pēdējos gados pakāpeniski samazinās. Saskaņā ar Centrālās statistikas pārvaldes (CSP) apkopotajiem datiem 2024. gada sākumā Latvijā dzīvoja 4 630 romi jeb 0,2% no visiem Latvijas iedzīvotājiem. Visaugstākais romu īpatsvars no visiem iedzīvotājiem pašvaldībā ir Jelgavas, Ventspils, Jūrmalas un Daugavpils valstspilsētās, Augšdaugavas, Balvu, Dobeles, Jēkabpils, Krāslavas, Kuldīgas, Limbažu, Preiļu, Talsu, Tukuma novados². Tā kā romu dzimstības rādītāji Latvijā ir augstāki nekā sabiedrībā vidēji, statistisko romu skaita samazinājumu skaidro divas tendences. Pirmkārt, emigrācija uz citām Eiropas valstīm labāku dzīves un darba apstākļu meklējumos, saskaroties ar romu diskrimināciju un ierobežotajām iespējām Latvijā. Otrkārt, eksperti atzīst, ka romi, saņemot personu apliecinošus dokumentus, dažādu iemeslu dēļ nav norādījuši savu tautību³. Lai efektīvi risinātu ilgstoši pastāvošās sociāli ekonomiskās problēmas, ar kurām saskaras romu kopiena, gan Eiropas Savienības, gan Latvijas līmenī ir izstrādāti politikas plānošanas dokumenti, kuri vērsti to apzināšanu un koordinētu risināšanu. Līdz 2020. gadam romu iekļaušanas politikas pasākumi tika īstenoti Kultūras ministrijas izstrādāto Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādņu (NIPSIPP) un tās īstenošanas plānu ietvaros, kas nenodrošināja mērķtiecīgu romu iekļaušanas politikas pasākumu apzināšanu un to efektivitātes izvērtēšanu⁴.

Plāns romu stratēģiskā ietvara pasākumu īstenošanai 2022. – 2023.gadam (turpmāk arī – Plāns) ir Kultūras ministrijas vadībā izstrādāts īstermiņa starpnozaru politikas plānošanas dokuments, lai nodrošinātu Eiropas Savienības 2021.gada 12. martā apstiprinātā Eiropas Padomes ieteikuma par romu līdztiesību, iekļaušanu un līdzdalību (2021/C 93/01) 1. panta izpildi. Tas nosaka, ka Eiropas Savienības dalībvalstīm ir jāpieņem nacionāla līmeņa romu stratēģiskā ietvara dokumenti, kas demonstrē romu jautājumu iekļaušanu sociālās iekļaušanas politikā ar mērķi uzlabot romu situāciju. Saskaņā ar šo Eiropas Padomes ieteikumu, 2022. gada 3. maijā Ministru kabinets pieņēma rīkojumu Nr. 310 “Par plānu romu stratēģiskā ietvara pasākumu īstenošanai 2022.–2023. gadam”, kura mērķis ir veicināt Latvijas romu līdztiesību, iekļaušanu un līdzdalību, īstenojot Plānā noteiktos pasākumus saskaņā ar Eiropas Padomes ieteikumā iekļautajām rekomendācijām un ņemot vērā valstī pieejamos resursus, romu iedzīvotāju skaitu un aktuālo situāciju. Rezultātā atsevišķi pasākumu kopumi paredzēti, lai veicinātu romu līdzdalību dažādās sabiedrības dzīves jomās – izglītības, nodarbinātības, veselības, mājokļu, pilsoniskās sabiedrības, kultūras dzīves u.c. jomās⁵. Tās saskan ar Eiropas Padomes ieteikumā minētajām sabiedrības dzīves jomām, kurās nepieciešams romu kopienas atbalsts, bet Plānā

¹ Latvijas Fakti (2015). Pētījums “Romi Latvijā”. Rīga. Pieejams: https://www.km.gov.lv/sites/km/files/romi_latvija_petijums_lv1.pdf (skatīts 13.12.2024.)

² CSP (Oficiālais statistikas portāls) (n.d.) Statistikas tēmas > Labklājības un vienlīdzības rādītāji > Sociālā iekļaušanās > Sociālā iekļaušanās. Riska grupa: romi. Pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/labklajibas-un-vienlidzibas-raditaji/sociala-ieklausanas/sociala-ieklausanas-riska-grupa-romi> (skatīts 02.12.2024.)

³ Latvijas Fakti (2015). Pētījums “Romi Latvijā”. Rīga, 9.lpp.

⁴ Izglītības iniciatīvu centrs (2022). *Pilsoniskās sabiedrības monitoringa ziņojums par nacionālā romu stratēģiskā ietvara kvalitāti Latvijā*. Rīga. Pieejams: https://romacivilmonitoring.eu/wp-content/uploads/2023/02/RCM2-C4-2022-Latvia_final_LV.pdf (skatīts 13.12.2024.).

⁵ Par plānu romu stratēģiskā ietvara pasākumu īstenošanai 2022.–2023. gadam Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/332093-par-planu-romu-strategiska-ietvara-pasakumu-istenosanai-2022-2023-gadam>

iekļautie pasākumi izriet no visu romu iekļaušanas kontekstā nozīmīgāko nozaru politikas pamatnostādņēm.

Šis ziņojums ietver “Plāna romu stratēģiskā ietvara pasākumu īstenošanai 2022.-2023.gadam” ietekmes izvērtējumu ar mērķi noteikt Plānā noteikto rezultatīvo rādītāju sasniegšanu un Plānā ietvertu pasākumu ietekmi. Mērķa sasniegšana ietver šādus darba uzdevumus:

1. Izvērtēt Plāna īstenošanā (1) iesaistīto institūciju, (2) romu NVO un (3) Rīgas, Ventspils, Talsu, Krāslavas un Jelgavas Sociālo dienestu aktivitātes un to ietekmi uz mērķu un rezultātu sasniegšanu;
2. Identificēt pasākumos iesaistīto mērķa grupu profilus un mērķa grupas, kuras pasākumi nerasniedza;
3. Noskaidrot Plāna īstenošanā līdzatbildīgo institūciju, romu NVO un Rīgas, Ventspils, Talsu, Krāslavas un Jelgavas Sociālo dienestu un pasākumu īstenotāju pieredzi un vērtējumu par Plānā noteiktajiem mērķiem, uzdevumiem un īstenotajiem pasākumiem, sasniegtajiem darbības un politikas rezultātiem;
4. Izstrādāt rekomendācijas turpmāko romu stratēģiskā ietvara pasākumu izstrādei.

Sasniedzot iepriekš minēto pētījuma mērķi, ziņojums ir strukturēts šādās nodaļās: (1) metodoloģijas apraksts, (2) Plāna tvērums un rezultatīvo rādītāju sasniegšanas novērtējums; (3) rīcības virziens: izglītības joma; (4) rīcības virziens: nodarbinātības joma; (5) rīcības virziens: kultūras attīstība, etniskās identitātes saglabāšana, vēsturiskā mantojuma apzināšana; (6) rīcības virziens: veselības joma; (7) rīcības virziens: sociālā palīdzība, sociālo prasmju attīstība un mājokļa joma; (8) rīcības virziens: tiesību aizstāvība, cilvēktiesības, diskriminācijas mazināšana; (9) secinājumi un priekšlikumi turpmāko romu stratēģiskā ietvara pasākumu izstrādei

Pētījuma ziņojumu izstrādāja nodibinājums “Baltic Institute of Social Sciences”. Ziņojuma satura autores: vecākā pētniece Oksana Žabko un pētniece Līva Krieķe.

Kopsavilkums

Šis ziņojums sniedz Latvijas nacionālā īstermiņa starpnozaru politikas plānošanas dokuments “Plāns romu stratēģiskā ietvara pasākumu īstenošanai 2022.–2023. gadam” izvērtējumu par Plānā ietvertu pasākumu ieteikti un Plānā noteikto rezultātīvo rādītāju sasniegšanu. Ziņojums sastāv no ievada, metodoloģijas apraksta, septiņām pamata nodaļām nodaļām, kurās sniegts Plānā ietvertu atbalsta pasākumu un sasniegto rezultātu novērtējums, secinājumiem, izmantoto avotu saraksta un pielikuma. Balstoties uz izvērtējuma izstrādes gaitā iegūtajiem faktiem un secinājumiem, ziņojums ietver secinājumus, priekšlikumus, risinājumus un rekomendācijas turpmāko romu stratēģiskā ietvara pasākumu izstrādei.

Plānā ietvertie pasākumi izriet no citu nozaru – izglītības, nodarbinātības, sociālās aizsardzības, mājokļa, veselības aprūpes, kultūras politikas, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas – politikas pamatnostādnēm, un pamatā nav mērķa grupai specifiski. Romi kā nabadzības, sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļauta Latvijas iedzīvotāju grupa politikas veidošanas procesā visbiežāk tiek apskatīta kā viena no potenciālajām labuma guvēju grupām, lai gan, kā rāda dažādi pētījumi, kas raksturo romu kopienas situāciju Latvijā, ar noteiktām grūtībām saskaras ievērojami biežāk nekā citu etnisko grupu pārstāvji. Šādi veidots Plāns ļauj aktualizēt romu iekļaušanas veicināšanas politikas aktualitāti sabiedrībā un apkopot informāciju par valstī kopumā pieejamajiem atbalsta pasākumiem. Plāna ietekmes izvērtējuma veikšanu apgrūtina datu trūkums, kas ļautu analizēt piedāvāto atbalsta pasākumu pieejamību romu tautības griezumā un salīdzinājumā ar citiem pasākuma labuma guvējiem. Par datu uzkrāšanu atbildīgās institūcijas norāda, ka personas etniskā piederība ir īpaši sensitīva informācija, tāpēc tās vākšana netiek pieļauta. Tā rezultātā nav iespējams izstrādāt secinājumus, cik lielā mērā vispārīgi dizainēti pasākumi ir piemēroti romu kopienas situācijas uzlabošanai Latvijā, kā arī būtiski ierobežo iespējas regulāri novērtēt un uzraudzīt romu situācijas izmaiņas Latvijā.

Plāna ietekmes novērtējumam tika definēti desmit rezultātīvie rādītāji, no kuriem pieci ir novērtēti kā “nav sasniegti”, bet par piecu sasniegšanu izvērtējuma sagatavošanas brīdī informācija nebija pieejama. Rezultātīvo rādītāju nesasniegšanas galvenais iemesls saistāms ar Plāna izstrādes procesu, kura gaitā sagaidīta pārāk strauja situācijas uzlabošanās, kas neatbilst risināmo romu kopienas problēmu dziļumam.

Plānā ietverts 31 atbalsta pasākums, kuri atbilst sešiem rīcības virzieniem: (1) izglītība, (2) nodarbinātība, (3) kultūras attīstība, etniskās identitātes saglabāšana, vēsturiskā mantojuma apzināšana, (4) veselība, (5) sociālā palīdzība, sociālo prasmju attīstība un mājokļa joma un (6) tiesību aizstāvība, cilvēktiesības, diskriminācijas mazināšana. To tvērums ir atšķirīgs, tāpēc pasākumu skaits dalījumā pa nozarēm nav salīdzināms un vērtējams. 14 Plānā ietvertie pasākumi ir sasniegti, trīs – nav sasniegti un vēl par 14 pasākumu rezultātiem nav pieejama atbilstoša informācija, kas ļautu pārliecināties par tā rezultātiem un potenciālo ietekmi uz romu mērķa grupu.

Summary

This report provides an assessment of Latvia's national short-term cross-sectoral policy planning document "Plan for the Implementation of the Measures of the Roma Strategic Framework 2022-2023" on the achievement of the measures anticipated in the Plan and the performance indicators set out in the Plan. The report consists of an introduction, a description of the methodology, seven main chapters presenting an assessment of the support measures included in the Plan and the results achieved, conclusions, a list of sources used and an annex. Based on the findings and conclusions of the evaluation, the report contains conclusions, proposals, solutions and recommendations for the development of future actions of the Roma Strategic Framework.

The measures anticipated in the Plan are derived from policies in other areas – education, employment, social protection, housing, health, cultural policy, civil society and integration – and are not essentially specific to the target group. Roma, as a group of the Latvian population at risk of poverty, social exclusion and discrimination, are most often considered as one of the potential beneficiary groups in the policy-making process, although, as various studies describing the situation of the Roma community in Latvia have shown, they face certain difficulties significantly more often than members of other ethnic groups. The Plan, designed in this way, makes it possible to highlight the relevance of policies to promote Roma inclusion in society and to gather information on the support measures available in the country. The lack of data to analyse the accessibility of the proposed support measures by Roma ethnicity and, in comparison with other beneficiaries of the measure, makes it difficult to assess the impact of the Plan. The institutions responsible for data collection point out that the ethnicity of a person is particularly sensitive information and therefore its collection is not allowed. As a result, it is not possible to draw conclusions on the extent to which generically designed measures are appropriate for improving the situation of the Roma community in Latvia, and also significantly limits the possibilities to regularly assess and monitor changes in the situation of Roma in Latvia.

Ten performance indicators were defined for the impact assessment, of which five are rated as "not achieved" and data for the other five were not available at the time of reporting. The main reason for the non-achievement of the performance indicators can be attributed to the process of elaboration of the Plan, which expected too rapid an improvement of the situation, which does not correspond to the depth of the problems of the Roma community to be addressed.

The plan includes 31 support measures, corresponding to six action lines: (1) education, (2) employment, (3) cultural development, preservation of ethnic identity, heritage, (4) health, (5) social assistance, social skills development and housing, and (6) rights protection, human rights, reduction of discrimination. The scope of these support measures varies, so the number of activities by sector is not comparable and assessable. 14 support measures of the Plan have been achieved their results, three have not been achieved and for a further 14 support measures there is no adequate information available to ascertain the results and potential impact on the Roma target group.

Metodoloģijas apraksts

Izvērtējuma sagatavošana ietver divu plašu uzdevumu izpildi ar mērķi Plānā romu stratēģiskā ietvara pasākumu īstenošanai 2022.-2023.gadam iekļauto pasākumu analīzi, novērtējot Plāna īstenošanu:

1. uzdevums: Novērtēt Plāna īstenošanā iesaistīto institūciju, romu NVO un Rīgas, Ventspils, Talsu, Krāslavas un Jelgavas Sociālo dienestu aktivitātes un to ietekmi uz mērķu un rezultātu sasniegšanu, tostarp identificējot pasākumos iesaistīto mērķa grupu profilus, kā arī mērķa grupas, kuras pasākumi nesasniedza;
2. uzdevums: Plāna īstenošanā līdzatbildīgo institūciju, romu NVO un Rīgas, Ventspils, Talsu, Krāslavas un Jelgavas Sociālo dienestu un pasākumu īstenotāju viedokļa analīze.

Minēto uzdevumu izpildei tika izmantotas divas savstarpēji papildinošas pētījuma aktivitātes: (1) dokumentu analīze un (2) padziļinātās intervijas. Turpinājumā sniegts abu metožu pielietojuma raksturojums.

Dokumentu analīze

Dokumentu analīzes mērķis ir veikt dažādos dokumentos, iepriekš veiktos pētījumos un pārskatos sniegtās informācijas apkopojumu, lai:

- Raksturotu izvērtējuma kontekstu un mērķa grupas situāciju, kas nepieciešams Plānā iekļauto pasākumu atbilstības un lietderības izvērtējumam;
- Sniegtu pārskatu par Plānā iekļautajiem, plānotajiem un veiktajiem pasākumiem;
- Sniegtu pārskatu par Plāna darbības rezultātiem un sasniegtajiem rezultātiem un konkrētiem rezultatīvajiem rādītājiem (t.sk., rezultatīvo rādītāju aktuālajām vērtībām).

Dokumentu analīzē izmantotie dokumenti, pētījumi un statistisko datu avoti ir norādīti atbilstošās atsauces zemsvītras piezīmēs un ziņojuma noslēgumā – izmantotās literatūras sarakstā.

Padziļinātās intervijas

Padziļināto interviju mērķis ir iegūt kontekstuālu paskaidrojošu informāciju, lai papildinātu un precizētu dokumentu analīzes rezultātus, un iegūtu vērtējumu par Plānā ietvertu pasākumu faktisko ietekmi uz mērķa grupām. Atbilstoši darba uzdevumam padziļinātās intervijas ir veiktas trīs dažādās apakšgrupās (atbildīgo institūciju pārstāvji, sociālie dienesti/ pasākumu īstenotāji un romu NVO), kur katrai mērķa grupai tika uzdoti viņu pieredzes specifikai (t.sk., deleģējumam un plānā paredzētajām aktivitātēm) pielāgoti jautājumi (skat. 2. pielikumu).

Izvērtējuma vajadzībām kopumā ir veiktas 18 padziļinātās intervijas ar 28 pētījuma dalībniekiem:

1. 9 intervijas tika veiktas ar atbildīgajām institūcijām, kopumā intervējot 15 dalībniekus (galveno par Plāna pasākumu ieviešanu atbildīgo institūciju pārstāvji, izņemot IZM⁶),

⁶ Saskaņā ar IZM atbildes vēstuli BISS uz informācijas pieprasījumu 14.11.2024., Nr. 4-17.1e_24_231, IZM ir gatava deleģēt pārstāvi intervijai pēc šī ziņojuma sagatavošanas termiņa beigām.

2. 5 intervijas ar Sociālo dienestu un pasākumu īstenotāju pārstāvjiem, kas pārstāv Rīgas, Ventspils, Talsu, Krāslavas un Jelgavas pašvaldības, intervējot šajā grupā 9 dalībniekus, un
3. 4 intervijas ar romu NVO pārstāvjiem, intervējot četrus dalībniekus⁷.

Jāatzīmē, ka Romu kultūras centra pārstāvji, kuri ieskaitīti atbildīgo institūciju dalībnieku grupā, vienlaikus pārstāv arī romu kopienas. Intervēto institūciju un to deleģēto pārstāvju saraksts ir sniegts 1. pielikumā.

Informācijas iegūšana izvērtējuma vajadzībām padziļināto interviju ietvaros ietekmēja divi apstākļi. Pirmkārt, vairākās atbildīgajās institūcijās bija mainījušies darbinieki, kā rezultātā intervijai deleģētais pārstāvis nespēja sniegt informāciju par noteiktiem izvērtējuma aspektiem, piemēram, Plāna izstrādes procesu un atbalsta pasākumu atlasī un pamatojumu. Otrkārt, šī izvērtējuma izstrādes gaitā bija sagatavots nākamā perioda plāns⁸, kā rezultātā vairākiem interviju dalībniekiem, kas ir piedalījušies abu secīgo Plānu izstrādē, bija grūtības nošķirt abus procesus.

Pētījuma rezultāti izvērtējumā tiek analizēti un izklāstīti integrētā veidā – dokumentu analīzes rezultātus papildinot ar institūciju pārstāvju viedokļiem, kuru ilustrēšanai izmantoti interviju citāti. Izmantojot dažādus datu avotus, ziņojums sagatavots, skaidri nošķirot, ar kuru no datu ieguves metodēm ir iegūtie izklāstītie fakti, un no kā izriet formulētie secinājumi. Balstoties uz pētījuma rezultātiem, tika sagatavoti secinājumi, priekšlikumi, risinājumi un rekomendācijas turpmāko romu stratēģiskā ietvara pasākumu izstrādei.

⁷ Vienu romu NVO pārstāvi atkārtoti neizdevās sasniegt intervijai sarunātajā laikā.

⁸ *Plāns romu stratēģiskā ietvara pasākumu īstenošanai 2024.–2027. gadam*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/354561-plansromu-strategiska-ietvara-pasakumu-istenosanai-20242027gadam> (skatīts 13.12.2024.)

Plāna tvērums un rezultatīvo rādītāju sasniegšanas novērtējums

Šīs nodaļas mērķis ir raksturot Plāns romu stratēģiskā ietvara pasākumu īstenošanai 2022. – 2023.gadam tvērumu, izvērtēt tā vispārējo lietderību, ko raksturo nepieciešamība veidot atsevišķu īstermiņa politikas plānošanas dokumentu romu iekļaušanas jautājumu aktualizēšanai Latvijas politikas plānošanas dienaskārtībā, un Plāna kopējo rezultatīvo rādītāju sasniegšanu.

Plāna tvērums

Plāna pasākumi tematiski aptver nozīmīgākās sabiedrības dzīves jomas, kurās romu situācija Latvijā ir uzskatāma par problemātisku – tieši un netieši veicina mērķa grupas pakļautību nabadzību un sociālās atstumtības, dzīves kvalitātes samazināšanās, kā arī pakļauj neiecietības un diskriminācijas riskam. Plānā ir ietverts 31 atbalsta pasākums, kas attiecas uz romu kultūras aktivitāšu atbalstu, romu NVO stiprināšanu, izglītības iegūšanas veicināšanu, nodarbinātības, veselības, sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu, mājokļu politiku un diskriminācijas mazināšanu. Šī ziņojuma ietvaros Plānā ietvertie atbalsta pasākumi ir izvērtēti, iedalot tos sešos rīcības virzienos (sk. 1. tabulu): (1) izglītība, (2) nodarbinātība, (3) kultūras attīstība, etniskās identitātes saglabāšana, vēsturiskā mantojuma apzināšana, (4) veselība, (5) sociālā palīdzība, sociālo prasmju attīstība un mājokļa joma un (6) tiesību aizstāvība, cilvēktiesības, diskriminācijas mazināšana.

1. tabula. Plāna romu stratēģiskā ietvara pasākumu īstenošanai 2022. – 2023.gadam ietvaros īstenoto pasākumu sadalījums pēc intervences jomas

Joma	Pasākumi un atbildīgās iestādes/ organizācijas
Izglītība	Romu skolēnu ar speciālām vajadzībām iekļaušana vispārējās izglītības programmās (IZM)
	Romu līdzdalības veicināšana izglītības jomā (IZM, pašvaldības)
	Pasākumi, kas novērš priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu un mācību pārtraukšanu visos izglītības līmeņos un veicina atgriešanos izglītībā un darba tirgū (IZM)
	Pasākumi romu skolēnu labākai piekļuvei izglītībai pašvaldību līmenī (IZM)
	Romu skolēnu izglītības monitorings (IZM)
	Stipendiju programma augstākās izglītības iegūšanai (IZM)
Nodarbinātība	Romu nodarbinātības veicināšana (NVA, LM)
Kultūras attīstība/ etniskā identitātes saglabāšana, vēsturiskā mantojuma apzināšana	Romu līdzdalības veicināšana un kultūras savpatnības saglabāšana (KM)
	Vienotības atceres kultūras attīstību veidojošas iniciatīvas (KM)
	Pētījumos balstītas saliedētas sabiedrības attīstības politika (KM, IZM)
	Programma “NVO fonds” (KM, SIF)
	Mazākumtautību NVO līdzdalības veicināšanas programma (KM)
	Mazākumtautību un latviešu jauniešu sadarbības programma (SIF)
	Mazākumtautību un romu konsultatīvās padomes (KM)
	Sadarbība ar pedagogiem (RKC)

Joma	Pasākumi un atbildīgās iestādes/ organizācijas
	Romu vēstures un mākslas muzeja ekspozīcijas paplašināšana, tai skaitā paredzot jaunus tehnoloģiskus risinājumus (RKC)
	Sabiedrības informēšanas pasākumi, tostarp romu radio darbība (RKC)
	Starptautiskā Romu kultūras festivāla norise (RKC)
Veselība	Romu iesaiste veselības veicināšanas apmācībās (VM)
Sociālā palīdzība, sociālo prasmju attīstība un mājoklis	Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu nodrošināšana sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautām personu grupām, tai skaitā romiem (LM)
	Ģimenes asistenta pakalpojuma iedzīvīvināšana un attīstība pašvaldībās (LM)
	Sociālo mājokļu atjaunošana un skaita palielināšana (EM)
	Atbalsta sniegšana ilgspējīgu, zemu ekspluatācijas un būvniecības izmaksu mājokļiem primāri teritorijās ar jaunu darba vietu potenciālu (EM)
	Mājokļu pieejamības uzlabošana grūtībās nonākušiem un nelabvēlīgā situācijā esošiem iedzīvotājiem (EM)
	Atbalsts privātpersonām saņemt grantu mājokļa iegādei vai būvniecībai (EM)
	Atbalsts privātpersonām mājokļu iegādei vai būvniecībai (EM)
	Energoefektivitātes paaugstināšana dzīvojamās ēkās un resursu efektīva izmantošana (EM)
Tiesību aizstāvība, cilvēktiesības, diskriminācijas mazināšana	Romu līdzdalības veicināšana tiesību un interešu aizstāvības jomā (TB)
	Stereotipu, aizspriedumu, diskriminācijas mazināšana (TB)
	Romu situācijas izpēte cilvēktiesību jomā (TB)
	Projekts “Ceļā uz iecietīgāku sabiedrību: informēšana, izglītošana, atbalsts un sadarbība” (LCC)

Kā rāda 1. tabula, visvairāk pasākumu ir attiecināmi uz (1) kultūras attīstības/ etniskās identitātes saglabāšanas un vēsturiskā mantojuma apzināšanas jomu (11 Plānā ietvertie pasākumi), (2) sociālās palīdzības, sociālo prasmju attīstības un mājokļa jomu (astoņi pasākumi, no tiem seši pasākumi mājokļa jomā), (3) izglītības jomu (seši pasākumi), (4) tiesību aizstāvības, cilvēktiesību un diskriminācijas mazināšanu (četri pasākumi). Nodarbinātības un veselības aprūpes jomā tika plānots īstenot katrā pa vienam pasākumam.

Vērtējot pasākumu skaita sadalījumu pa jomām, redzams balansa trūkums to nozīmīguma un tematiskā un finanšu tvēruma ziņā, respektīvi, pasākumu sarakstā ir ietverti gan šauri, vienreiz īstenojami pasākumi vai projekti, gan plaši un apjomīgi pasākumi vai intervences virzieni, kuri ietver vairākus apakšpasākumus. Attiecīgi pasākumu skaits, kas attiecināms uz katru no sabiedrības dzīves jomām, vērtējums piesardzīgi, jo to ietekmes apmērs uz romu kopienas situāciju un, kur attiecināms, uz Latvijas sabiedrību kopumā var būt atšķirīgs. Piedāvāto pasākumu atbilstības un lietderības izvērtējums ir sniegts atbilstošajās turpmākajās nodaļās.

Vispārējais Plāna lietderības vērtējums

Lai gan Plāna sagatavošanu rosina Eiropas Padomes ieteikums, tas ir uzskatāms par nozīmīgu dokumentu arī nacionālajā līmenī, jo aktualizē romu kopienas iekļaušanas specifiku, vajadzības un

nacionālā līmeņa politikas veidotāju un pilsoniskās sabiedrības mērķtiecīgi plānotās aktivitātes romu situācijas uzlabošanai un iekļaušanas veicināšanai. Plāna aktualitāti un nepieciešamību turpināt tā izstrādi (nākamo periodu atbilstošu plānu izstrādi) nacionālā līmenī pamato arī Eiropabarometra dati, kuri rāda, ka 2023. gadā 23% Latvijas iedzīvotāju uzskatīja nacionālo romu iekļaušanas politiku par efektīvu, 27% – par drīzāk efektīvu, bet 30% – par neefektīvu (vēl 18% nevarēja sniegt savu vērtējumu un 2% uzskatīja, ka Latvijā nenotiek pasākumi romus iekļaušanai)⁹.

Plānā iekļautie atbalsta pasākumi kopumā atbilst romu kopienas vajadzībām, jo izriet gan no romu kopienas situācijas Latvijā izpētes, kura raksturota atbilstošā dokumenta sadaļā, gan no atbilstošu NVO – gan romu kopienu pārstāvošo, gan Latvijas Cilvēktiesību centra, kas specializējas diskriminācijas novēršanas un minoritāšu tiesību jautājumiem, iekļaušanas Plāna izstrādes darba grupā. Vienlaikus romu kopienas situācijas aprakstā (Plāna III sadaļa) nav raksturotas visas Plāna pasākumos iekļautās sabiedrības dzīves jomas. Situācijas aprakstā ir apskatīta romu situācija izglītības un nodarbinātības jomā, kā arī diskriminācijas un aizspriedumu izplatība Latvijas sabiedrībā, taču par maz izvērstas apskats par romu situāciju mājokļa, sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu, un veselības aprūpes jomās, kā arī nav raksturotas romu kopienas vajadzības attiecībā uz romu kultūras attīstību un līdzdalības veicināšanu u.tml., ko aktualizē Eiropas Padomes ieteikums par romu līdztiesību, iekļaušanu un līdzdalību (2021/C 93/01). Aktuālais situācijas apraksts Plānā aplūkotojās jomās ir sniegts attiecīgās nodaļas ievada daļā, raksturojot mērķa grupas vajadzības.

Lai gan Kultūras ministrija ir atbildīga par Plāna sagatavošanas koordinēšanu un noteiktu Plānā iekļauto pasākumu īstenošanu, atbalsta pasākumi tādās sabiedrības dzīves jomās kā izglītība, nodarbinātība, veselības aprūpe, sociālā aizsardzība un mājokļa politika ir citu ministriju atbildības jomas. Plānā piedāvātie atbalsta pasākumi izriet no šo jomu politikas plānošanas dienaskārtības un attiecīgās nozares plānošanas dokumentos (pamatnostādnēs) definētajiem sasniedzamajiem politikas mērķiem. Tā rezultātā būtisks Plāna sagatavošanu un īstenošanu ietekmējošs faktors minams apstāklis, ka tajā ietvertie pasākumi nav specifiski orientēti uz romu kā noteiktas mērķa grupas vajadzībām, bet gan apkopo vispārīgus, citos politikas plānošanas dokumentos (nozaru pamatnostādnēs) ietvertos pasākumus, kas ir attiecināmi un var dot ieguldījumu romu situācijas uzlabošanā. Dažādas nozaru ministrijas ir savstarpēji vienlīdzīgas, kā rezultātā Kultūras ministrijai nav mandāta uzdot citu nozaru ministrijām īstenot kādus noteiktus atbalsta pasākumus romu kopienas situācijas uzlabošanai, ja tādi nav paredzēti attiecīgo iestāžu darba dienaskārtībā.

Tāpat atzīstams, ka, lai gan Plāna izstrādē ir iesaistītas romu NVO, citi pētījumi un šajā izvērtējumā veiktās intervijas rāda, ka noteikti romu NVO izteikti priekšlikumi nav iekļauti Plāna gala redakcijā¹⁰. Izvērtējot sniegtos priekšlikumus pēc būtības, secināms, ka tie ir (1) iekļauti Plānā citādā redakcijā, kā rezultātā var rasties diskusijas par noteiktu atbalsta pasākumu satura interpretāciju; (2) attiecas uz publisko pakalpojumu nodrošinājumu kopumā (piemēram, veselības aprūpes pakalpojumu veicināšana), kuru pieejamību nodrošina valsts budžeta līdzekļu piešķirums un kurus nav iespējams

⁹ Special Eurobarometer 535. *Discrimination in the European Union*, 104.lpp. Pieejams: <https://europa.eu/eurobarometer/api/deliverable/download/file?deliverableId=88556> (skatīts 14.10.2024.)

¹⁰ Izglītības iniciatīvu centrs (2022). *Pilsoniskās sabiedrības monitoringa ziņojums par nacionālā romu stratēģiskā ietvara kvalitāti Latvijā*. Rīga. Pieejams: https://romacivilmonitoring.eu/wp-content/uploads/2023/02/RCM2-C4-2022-Latvia_final_LV.pdf (sk. 13.12.2024.).

ietekmēt ar Plāna palīdzību, vai attiecas privāto labbūtības pakalpojumu pieejamību; (3) ir pretrunā ar iekļaušanas politikas pamatprincipiem un potenciāli var veicināt romu kopienas sociālās atstumtības un noslēgtības saglabāšanos.

Savukārt Plānā ietvertu pasākumu ietekmes uz romu kopienu izvērtēšanu ietekmē apstākļi, ka praktiski visās jomās, izņemot nodarbinātību, atbildīgo iestāžu pārstāvji norāda, ka dati labuma guvēju vai pasākuma dalībnieku etniskās piederības griezumā netiek iegūti un apkopoti, jo uzskatāmi par īpaši sensitīviem personas datiem. Tas kavē gan Plānā ietvertu pasākumu lietderības un piemērotības romu mērķa grupai izvērtējumu, gan arī romu piekļuves piedāvātajiem atbalsta pasākumiem un sasniegto rezultātīvo rādītāju novērtējumu. Šis datu ieguves ierobežojums var atstāt negatīvu ietekmi uz jebkādu specifisku intervenču romu situācijas uzlabošanai novērtēšanas iespējām.

Rezultatīvo rādītāju izvērtējums

Ievadot Plānā ietvertu pasākumu daļu, definēti 10 vispārējie tā īstenošanā sasniedzamie rādītāji. 2. tabulā sniegts pārskats par Plāna ietekmes mērīšanai definēto vispārējo rezultatīvo rādītāju 2021. gada sākotnējām, 2023./ 2024. gadā sasniegt plānotajām un reāli sasniegtajām vērtībām. Rezultatīvo rādītāju aktuālo vērtību novērtēšanai ir izmantoti jaunākie pieejamie dati, kas attiecīgi atspoguļo situāciju 2023. vai 2024. gadā (atkarībā no pieejamā informācijas avota). 2. tabulas noslēguma kolonā sniegts arī novērtējums, vai plānotā vērtība ir sasniegta. Atbilstoši secinājumam šeit un turpmāk rezultatīvo rādītāju vērtējumā ir izmantots trīs krāsu princips – ar zaļu krāsu iezīmēta rūtiņa norāda uz rādītāja sasniegšanu, ar sarkanu – rādītājs nav sasniegts, pelēka rūtiņa norāda, ka dati rādītāja vai pasākuma novērtējumam nav pieejami.

2. tabula rāda, ka rezultatīvo rādītāju sasniegto vērtību novērtēšanu apgrūtina tas, ka daļa no to sākotnējiem datu avotiem nav iegūstamas, piemēram, aptaujas nav veiktas atkārtoti vai atkārtotajā aptaujā nav iekļauti atbilstošie jautājumi. Pamatā šāda problēma ir radusies tāpēc, ka Plāna izstrādātāji Kultūras ministrijas vadībā ir paļāvušies uz ārējiem, ne savas iestādes pasūtītajiem datu avotiem. Lai gan ārēju datu avotu izmantošana rezultatīvo rādītāju noteikšanā ir izplatīta prakse, tā vienlaikus rada risku, ka datu ieguves metodoloģija laika gaitā mainās vai dati netiek iegūti ar izvērtējumam nepieciešamo periodizāciju. Gadījumos, kad bija iespējams atrast metodoloģiski līdzīgu alternatīvu datu avotu, iztrūkstošie oriģinālie datu avoti tika aizvietoti ar citiem, attiecīgi rezultatīvo rādītāju vērtības ir sniegtas atbilstoši tiem, norādot izmantoto datu avotu. Turpinājumā, izskatot rezultatīvo rādītāju sasniegšanu, tiem ir piešķirts kārtas numurs atbilstoši to secībai Plāna rezultatīvo rādītāju sarakstā.

2. tabula. Vispārējo Plāna romu stratēģiskā ietvara pasākumu īstenošanai 2022. – 2023.gadam rezultatīvo rādītāju sasniegšana

Mērķis, sākotnējā un mērķa rezultatīvā rādītāja vērtības	Aktuālā vērtība 2023./ 2024. gadā	Vērtējums
[1] Iedzīvotāju īpatsvars, kuri negribētu strādāt ar romiem vienā darba kolektīvā, FSI aptauja ¹¹ (2021.g. 27,2% ⇨ 2024.g. 20%)	Iedzīvotāju īpatsvars, kuri justos nekomfortabli, ja kāds no darba kolēģiem, ar kuru ikdienā kontaktējas, piederētu romu tautībai, Eiroparometra aptauja: 2023. gada aprīlis – 26% (no tiem 13% atbildēja “pilnībā nekomfortabli” un 13% – “drīzāk nekomfortabli”) ¹²	Nav sasniegts
[2] Iedzīvotāju īpatsvars, kuriem būtu iebildumi, ja viņiem kaimiņos dzīvotu romi, FSI aptauja (2021.g. 29% ⇨ 2024.g. 22%)	Nav mērīts	Nav informācijas
[3] Iedzīvotāju īpatsvars, kuri domā, ka romiem nevar uzticēties, FSI aptauja (2021.g. 42% ⇨ 2024.g. 35%)	Nav mērīts	Nav informācijas
[4] Iedzīvotāju īpatsvars, kuri uzskata, ka diskriminācija pret romu tautības cilvēkiem ir izplatīta, Eiroparometra aptauja (2021.g. 35% ⇨ 2024.g. 30%)	2023. gada aprīlis – 31% ¹³	Nav sasniegts
[5] Romu ilgstošo bezdarbnieku īpatsvars, NVA (2021.g. 39,1% ⇨ 2024.g. 35%)	2023. gada 31. decembris – 37,9%	Nav sasniegts
[6] Romu skaits, kas atzīst sevi par ekonomiski aktīviem, pētījums ¹⁴ (2015.g. 32,4% ⇨ 2024.g. 45%)	Nav mērīts ¹⁵	Nav informācijas
[7] Romu skolēnu skaits, kas neieguva obligāto pamatizglītību, IZM (2017.g. 7,5% ⇨ 2024.g. 6%)	Rezultatīvā rādītāja noteikšana ir procesā ¹⁶	Nav informācijas
[8] Romu bērnu skaits, kas izglītības iestādēs apguva speciālās pamatizglītības programmas, IZM (2017.g. 34,2% ⇨ 2024.g. 20%)	2024. gada maijs – 24% ¹⁷	Nav sasniegts
[9] Romu mediatoru un skolotāju palīgu skaits, kas strādā Latvijas pašvaldībās, KM (2021.g. 8 cilv. ⇨ 2024.g. 12 cilv.)	2024. gada I-XI – 7 cilvēki; kopš 2024. gada XII – 8 cilvēki	Nav sasniegts

¹¹ Kaprāns, M., Mieriņa, I. Saulītis, A. (2020). *Starpkultūru stereotipi un aizspriedumi Latvijā*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. Pieejams: https://www.integration.lv/uploads/files/informativie-materiali/lu_petijums_sapc.pdf (skatīts 13.12.2024.)

¹² Special Eurobarometer 535. *Discrimination in the European Union*, 95.lpp. Pieejams: <https://europa.eu/eurobarometer/api/deliverable/download/file?deliverableId=88556> (skatīts 14.10.2024.)

¹³ Turpat, 90.lpp.

¹⁴ Latvijas Fakti (2015). *Pētījums Romi Latvijā*. Rīga. Pieejams: https://www.km.gov.lv/sites/km/files/romi_latvija_petijums_lv1.pdf (skatīts 13.12.2024.)

¹⁵ Sk. Civita Latvija (2023). *Pētījums par romu situāciju Latvijā*. Rīga. Pieejams: <https://www.km.gov.lv/lv/media/35865/download?attachment> (skatīts 13.12.2024.)

¹⁶ IZM atbildes vēstule BISS uz informācijas pieprasījumu 14.11.2024., Nr. 4-17.1e_24_231.

¹⁷ Edurio Latvija (2024). “Aptaujas rezultāti par pasākumiem romu izglītojamo atbalstam un iesaistei pirmsskolas un pamatizglītības programmas apgūvē.” Prezentācija. Npublicēts materiāls.

Mērķis, sākotnējā un mērķa rezultātīvā rādītāja vērtības	Aktuālā vērtība 2023./ 2024. gadā	Vērtējums
[10] Romu bērnu skaits saņēma atbalstu ESF projektā “Atbalsts priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai” – “PuMPuRS” ietvaros, IKVD (2020.g. 12 romu skolēni ⇨ 2024.g. 30 romu skolēni)	Rezultatīvā rādītāja noteikšana ir procesā ¹⁸	Nav informācijas

Attiecībā uz [1.]-[3.] rezultatīvajiem rādītājiem sākotnējo vērtību datu avots bija pētījums “Starpkultūru stereotipi un aizspriedumi Latvijā”¹⁹, kurš atkārtoti nav veikts.

[1.] rezultatīvā rādītāja novērtēšanai, kas noteica iedzīvotāju īpatsvaru, kuri negribētu strādāt ar romiem vienā darba kolektīvā, jeb sociālo distanci darba vietā, par atbilstošu aizvietotāju tika atzīti Eurobarometra 2023. gada aptaujas dati²⁰ par iedzīvotāju īpatsvaru, kuri justos nekomfortabli, ja kāds no darba kolēģiem, ar kuru ikdienā kontaktējas, piederētu romu tautībai. Salīdzinot abās aptaujās iegūtos rezultātus (sk. 2. tabulu), secināms, ka sociālās distances darba vietā īpatsvars nav mainījies, attiecīgi rezultatīvais rādītājs, kurš paredzēja distances samazināšanos, nav sasniegts. Savukārt [2.] un [3.] rezultatīvā rādītāja noteikšanai piemērots aizvietojošs datu avots netika atrasts.

[4.] rezultatīvā rādītāja, kurš balstījās uz Eurobaromentra mērījumu par iedzīvotāju īpatsvaru, kuri uzskata, ka diskriminācija pret romu tautības cilvēkiem ir izplatīta²¹, vērtība 2023. gadā ir samazinājusies, salīdzinot ar bāzes vērtību 2021. gadā, taču mazākā apmērā, nekā tika sagaidīts, attiecīgi plānotā rezultatīvā rādītāja vērtība nav sasniegta. Būtiski ir ņemt vērā, ka saskaņā ar Eurobarometra aptaujas rezultātiem, salīdzinot ar ES vidējo rādītāju, Latvijas iedzīvotāji būtiski retāk uzskata, ka diskriminācija pret romu tautības cilvēkiem ir izplatīta (tā uzskata 31% Latvijas iedzīvotāju un vidēji 65% ES valstīs), savukārt Latvijas iedzīvotāji visbiežāk kā izplatītu uzskata vecuma diskrimināciju – to, ka persona tiek uztverta kā pārāk veca vai pārāk jauna (vecuma diskrimināciju par izplatītu atzīst 44% aptaujāto).

Iepriekš minētie Latvijas iedzīvotāju aptaujas rezultāti par diskriminācijas pret dažādām iedzīvotāju grupām izplatību brīdina par politikas veidotāju un sabiedrības atšķirīgo interpretāciju par diskriminācijas izplatību Latvijā. Tie arī aktualizē ziņojuma sagatavošanai intervēto ekspertu viedokli, kuri norāda, ka Latvijas sabiedrība par maz apzinās romu diskriminācijas izplatību Latvijā. Komentējot šī rezultatīvā rādītāja sasniedzamo mērķa vērtību 2024. gadā un arī turpmākajos Plānos, atsevišķi intervētie eksperti norādīja, ka darbam ar sabiedrības izpratnes veicināšanu būtu jāatspoguļojas atšķirīgi no tā, kā tas šobrīd ir definēts Plānā, proti, rādītājam būtu jābūt definētam nevis ar samazinošos, bet ar pieaugošu vērtību. Tas tāpēc, ka gadījumā, ja īstenoto pasākumu mērķis ir celt Latvijas sabiedrības informētību un apzināšanos, ka romi ir pakļauti neiecietīgas attieksmes un

¹⁸ IZM atbildes vēstule BISS uz informācijas pieprasījumu 14.11.2024., Nr. 4-17.1e_24_231.

¹⁹ Kaprāns, M., Mieriņa, I. Saulītis, A. (2020). *Starpkultūru stereotipi un aizspriedumi Latvijā*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. Pieejams: https://www.integration.lv/uploads/files/informativie-materiali/lu_petijums_sapc.pdf (skatīts 13.12.2024.)

²⁰ Special Eurobarometer 535. *Discrimination in the European Union*, 95.lpp. Pieejams: <https://europa.eu/eurobarometer/api/deliverable/download/file?deliverableId=88556> (skatīts 14.10.2024.)

²¹ Turpat, 90.lpp.

diskriminācijas riskam, tad arī sabiedriskās domas aptaujās būtu jāpieaug iedzīvotāju paustās pārliecības īpatsvaram, ka diskriminācija pret romiem ir izplatīta parādība.

[5.] rezultatīvā rādītāja, NVA fiksētā romu ilgstošo bezdarbnieku īpatsvara, samazināšanās arī ir notikusi lēnākā tempā, nekā mērķēts Plānā, attiecīgi rādītājs nav sasniegts. Ņemot vērā šķēršļus romu nodarbinātībai (sk. sīkāk ziņojuma turpinājumā), kuru novēršanai nepieciešami ilgtermiņa risinājumi, romu ilgstošo bezdarbnieku īpatsvara samazināšanās būtu jāprognozē ne vairāk kā viens procentpunkts trīs gadu nogrieznī, intensificējot un pielāgojot NVA piedāvātos pakalpojumus romu mērķa grupas specifiskajām vajadzībām.

[6.] – [8.] un [10.] rezultatīvā rādītāja noteikšana ir IZM atbildība. Saskaņā ar IZM sniegto informāciju [6.], [7.] un [10.] ir nepieciešams veikts atsevišķu izglītības iestāžu aptauju, kuras īstenošana bija plānota 2024. gada nogalē²². Attiecīgi šo rezultatīvo rādītāju vērtības šī izvērtējuma ziņojuma sagatavošanas brīdī nav pieejamas, attiecīgi nav informācijas rezultatīvo rādītāju sasniegšanas novērtējumam.

Savukārt [8.] rezultatīvā rādītāja, romu bērnu skaits, kas izglītības iestādēs apguva speciālās pamatzglītības programmas, īpatsvars ir samazinājies, salīdzinot ar 2017. gadu, taču mazākā apmērā, nekā mērķēts Plānā. Attiecīgi rādītājs nav sasniegts, lai gan vērojams ir nozīmīgs rādītāja uzlabojums.

Arī [9.] rezultatīvā rādītāja, romu mediatoru un skolotāju palīgu skaits, kas strādā Latvijas pašvaldībās, plānotā vērtība nav sasniegta, jo to darbu līdz šim ir nodrošinājis KM piesaistīto projektu finansējums “Romu platformas” ietvaros, kā arī romu mediatoru tīkla paplašināšana prasa sadarbību gan ar pašvaldībām, gan romu kopienu, gan attiecīgās izglītības programmas īstenotājiem. Vienlaikus izvērtējumā iegūtā informācija rāda, ka romu mediatori tiek atzīti par nozīmīgu instrumentu romu iekļaušanas procesa veicināšanā, un šī atbalsta pasākuma turpināšana, kurš nav tieši iekļauts uz Plāna īstenošanu īstenojamo pasākumu sarakstā, tiek atzīta par būtisku priekšnoteikumu arī turpmāko Plānu aktivitāšu efektivitātes paaugstināšanā un romu kopienas aktivizēšanā.

Izvērtējot 2. tabulā sniegtā pārskata par Plāna rezultatīvo rādītāju sākotnējām un sasniegtajām vērtībām, secināms, ka, ņemot vērā romu situāciju Latvijā un identificētās problēmas viņu iekļaušanās veicināšanai, turpmāko plānu sagatavošanā ir ieteicams noteikt mazāk straujas izmaiņas it īpaši tāpēc, ka Plāns ir īstermiņa politikas plānošanas dokuments, kura darbības laikā ir iespējams sasniegt ierobežotu progresu.

²² IZM atbildes vēstule BISS uz informācijas pieprasījumu 14.11.2024., Nr. 4-17.1e_24_231.

1. Rīcības virziens: izglītības joma

Izglītības jomas rīcības virzienā ir iekļauti seši pasākumi: (1) Romu skolēnu ar speciālām vajadzībām iekļaušana vispārējās izglītības programmās; (2) Romu līdzdalības veicināšana izglītības jomā; (3) Pasākumi, kas novērš priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu un mācību pārtraukšanu visos izglītības līmeņos un veicina atgriešanos izglītībā un darba tirgū; (4) Pasākumi romu skolēnu labākai piekļuvei izglītībai pašvaldību līmenī; (5) Romu skolēnu izglītības monitorings; (6) Stipendiju programma augstākās izglītības iegūšanai. Minētie pasākumi ir Izglītības un zinātnes ministrijas atbildības joma.

Mērķa grupas situācija

Izglītības joma, lai arī tajā vērojama pakāpeniska uzlabošanās, šobrīd tiek uzskatīta par vienu no aktuālākajām un problemātiskākajām jomām. Iegūtajai izglītībai ir ilgtermiņa ietekme uz personas dzīvi, jo nosaka tālākās nodarbinātības iespējas un caur to – pakļautību nabadzības un sociālās atstumtības riskam. Tas nozīmē, ka formālās izglītības trūkums, nereti arī vāji attīstītās lasīt un rakstīt prasmes, ierobežo romu tautības iedzīvotāju iespējas mācīties, būt nodarbinātiem, piekļūt dažādiem pakalpojumiem, kā arī aizstāvēt savas tiesības tad, kad tas ir nepieciešams. Vienlaikus izglītības joma tiek uzskatīta par vienu no visperspektīvākajām jomām, kurā atrisinot ilgstoši pastāvošos izaicinājumus, nākotnē būtu iespējams visefektīvāk uzlabot romu kopienas vispārējo situāciju Latvijā.

Saskaņā ar CSP oficiālajā statistikas portālā publicētajiem 2023. gada datiem, romu tautības iedzīvotāju vidū ir augstāks īpatsvars ar personām, kas nav ieguvušas obligāto pamatizglītību. Piemēram, 2023. gada sākumā vecuma grupā 15-24 gadiem, 0,4% romu bija iegūta augstākā izglītība; 10,1% bija iegūta vidējā izglītība; taču lielākajam vairumam jeb 42,5% bija iegūts pamatskolas otrais posms, bet pamatskolas pirmais posms – 36,7% romu, bet 10,3% romu noteiktajā vecuma grupā nebija nekādas skolas izglītības vai tāda, kas ir zemāka par sākumskolas izglītību. Savukārt vecumā no 25 gadiem un vairāk, augstākā izglītība ir iegūta 6,3% romu, taču lielākajai daļai jeb 35,8% ir iegūts pamatizglītības otrais posms.²³

Saskaņā ar intervēto mērķa grupu pausto informāciju, problēmas izglītības jomā sākas jau bērna agrīnā vecumā, jo vecākiem trūkst motivācijas iesaistīt bērnu izglītības sistēmā. Pirmkārt, vecākiem tie ir papildus finanšu izdevumi par bērna ēdināšanu pirmskolas izglītības iestādē. Otrkārt, vecāki, kuri nav nodarbināti, neredz nepieciešamību bērnu sūtīt pirmskolas izglītībā, treškārt – bērni izrāda nevēlēšanos atrasties prom no vecākiem un vidē, kurā visbiežāk runā viņiem svešā valodā. Tā rezultātā romu bērnu skolas gaitas uzsāk iepriekš nesagatavoti un ar vājām latviešu valodas zināšanām, kas savukārt bērniem rada papildus emocionālo spriedzi un kopumā rada nepatiku pret mācībām, jo ir grūtības sekot līdzi mācību vielai. Nereti augstāk minētajos gadījumos tiek lemts par speciālās izglītības programmas noteikšanu bērnam. Saskaņā ar IZM romu izglītības monitoringa datiem, 2017.gadā 34,2% romu bērnu izglītības iestādēs apguva speciālās pamatizglītības programmas.²⁴ Pēc atsevišķu intervēto mērķa

²³ CSP (Oficiālais statistikas portāls) (2024). "Sociālā iekļaušanās: izglītība". Pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/labklajibas-un-vienlidzibas-raditaji/sociala-ieklausanas/15266-sociala> (skatīts 14.12.2024.)

²⁴ Pēc IZM sniegtās informācijas dati par romu bērniem, kuri izglītības iestādēs apguva speciālās pamatizglītības programmas Pieejams: IZM tīmekļvietne <https://www.izm.gov.lv/lv/izglitiba>.

grupu pārstāvju teiktā, daļai romu bērnu šāda speciālā programma nemaz nebūtu nepieciešama, jo problēma sakņojas nepietiekamās latviešu valodas zināšanās un nespējā sekot līdzī mācību vielai ielaisto zināšanu dēļ, nevis intelektuālās attīstības vai uzvedības traucējumu dēļ. Atsevišķi intervētie mērķa grupas pārstāvji norāda, ka šādā veidā jau sākotnēji bērnam tiek liegta iespēja uz kvalitatīvu izglītību un karjeru, jo pat ja ar speciālās izglītības programmas palīdzību bērnu ir iespējams noturēt izglītības sistēmā un pat iegūt pamatizglītību, bērna iespējas uz tālāku izglītību un karjeru ir ļoti ierobežotas.

Nevienam nav noslēpums, ka romu bērniem latviešu valodas zināšanas ir sliktas, jo mājās viņi runā romu valodā. Un tad vēl ir romi, kas runā tikai krievu valodā. Un valodas jautājums ir tas, dēļ kura nereti bērni nokļūst speciālās izglītības programmās, jo viņu valodas zināšanas nav tik labas. Līdz ar to tas ir arī jautājums par to kā mēs vispār izvērtējam bērnus, kurās programmās tad viņi mācītos. Un tas ir jautājums par iekļaujošo izglītību, un spēju to nodrošināt. (M_5)

Apkopojot intervēto mērķa grupu viedokļus, izglītības jomā vērojamas šādas romu mērķa grupas vajadzības:

- vecāku izpratnes veidošanas pasākumi par izglītības nozīmību bērna nākotnē, t.sk. jau pirmskolas izglītības līmenī;
- obligāta piecu un sešus gadu vecu romu bērnu iekļaušana pirmsskolas izglītības iestādē, lai nodrošinātu sagatavošanu 1. klasei;
- atbalsts romu bērniem latviešu valodas apguvē, jo īpaši pirmskolas un pamatskolas līmenī;
- romu skolotāja/ pedagoga palīgs, kurš sniedz atbalstu un palīdz bērnam iegūt vismaz pamatskolas izglītību;
- metodika/vadlīnijas par darbu ar romu tautības bērniem un jauniešiem;
- informatīvi pasākumi/ karjeras konsultācijas bērniem, jauniešiem, vecākiem un mediatoriem par izglītības iespējām un pieejamajiem atbalsta veidiem tās iegūšanai, piemēram, skaidrojot, ka valsts profesionālo izglītības programmu ietvaros bez maksas nodrošina iespēju iegūt skaistumkopšanas speciālista un automehāniķa specialitāti²⁵, vai ka romiem ir iespēja pieteikties un saņemt stipendiju augstākās izglītības iegūšanai;
- atbalsts lasītprasmes un rakstīt prasmes apguvei pieaugušajiem romiem;
- veicināt izglītības nozīmību (prestižu) romu kopienā, piemēram, izveidot pieredzes stāstu sēriju ar stāstiem par to, kā romiem ar izglītību ir izdevies izveidot veiksmīgu karjeru.

Ja mēs gribam uzlabot bērnu izglītības līmeni, lai viņi pēc tam varētu būt konkurētspējīgi darba tirgū, tad varbūt tur ir jābūt kādam septiņu, desmit gadu plānam, kā mēs palīdzam... Es saprotu, ka viena problēma ir latviešu valoda, kur pirmskolā nezina. Un tas jau ir vesels skolas posms tiem bērniem – desmit gadi. Ja tur būtu politiskā griba, ja tur būtu kādi redzami politiķi vai ierēdņi, tas jautājums jau ir risināms, jo cilvēku ir tik maz. (M_8)

*Vecāki nav nodarbināti, viņi ir mājās. Bērns raud, viņš negrib [iet uz izglītības iestādi], tāpēc arī atstāj mājās. Ja viņi būtu nodarbināti, bērnu nav kur atstāt, tad, protams. **Kādas sekas tas atstāj uz bērnu ?** Ļoti sliktas sekas, jo viņi neprot ne lasīt, ne rakstīt. Tad sākas programmas, viņus sūta uz komisijām. (NVO_4)*

²⁵ Intervijās izskanēja, ka romu jaunieši labprāt apgūtu šāda veida specialitātes, taču viņiem pietrūkst izpratnes, kurās mācību iestādēs vērsties.

Īstenoto pasākumu novērtējums

Plānā iekļautie pasākumi un to sasniegšanas vērtējums ir sniegts 3. tabulā. Vienlaikus jāatzīmē, ka par īstenotajiem pasākumiem un to sasniegtajiem rezultātiem trūkst informācijas, jo izvērtējuma sagatavošanas laikā IZM nespēja sniegt nepieciešamos datus²⁶.

3. tabula. Plānā ietvertu pasākumu izpilde – izglītības joma

Pasākums	Atbildīgā institūcija	Vērtējums
Romu skolēnu ar speciālām vajadzībām iekļaušana vispārējās izglītības programmās	IZM	Nav informācijas
Romu līdzdalības veicināšana izglītības jomā	IZM, pašvaldības	Nav informācijas
Pasākumi, kas novērš priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu un mācību pārtraukšanu visos izglītības līmeņos un veicina atgriešanos izglītībā un darba tirgū	IZM	Nav informācijas
Pasākumi romu skolēnu labākai piekļuvei izglītībai pašvaldību līmenī	IZM	Nav informācijas
Romu skolēnu izglītības monitorings	IZM	Nav informācijas
Stipendiju programma augstākās izglītības iegūšanai	IZM	Nav informācijas

Pēc intervēto mērķa grupu pārstāvju domām, visi rīcības virzienā iekļauti pasākumi ir atbilstoši mērķa grupas vajadzībām, jo ir vērsti uz romu bērnu un jauniešu iekļaušanu un noturēšanu izglītības sistēmā visos tās posmos. Vienlaikus intervētie citu jomu eksperti norādīta, ka daļa rīcības virzienā ietvertu pasākumu ir pārāk vispārīgi, līdz ar to tiek apšaubīta to spēja sniegt ieguldījumu romu situācijas uzlabošanā. Piemēram, atbalsta pasākums “Stipendiju programma augstākās izglītības iegūšanai” ir paredzēts dažādām sociālās atstumtības un riska grupām, t.sk. romiem, taču nereti informācija par pieejamo atbalsta veidu nenasniedz mērķa grupu un/ vai romi nespēj kvalificēties (būt konkurētspējīgi iepretim citiem pretendentiem), lai saņemtu piedāvāto atbalstu. Līdz ar to secināms, ka atbalsta pasākums formāli pastāv, taču pastāv šaubas par tā faktisko pieejamību romu mērķa grupai. Vienlaikus tiek atzīts, ka, ņemot vērā zemo romu īpatsvaru, kuri ir ieguvuši augstāko izglītību un nabadzības izplatību romu vidū, šāds atbalsts romu jauniešiem ir būtiski nepieciešams. Tiek sagaidīts, ka tam būtu arī ilgtermiņa efekts, parādot romu kopienas pārstāvjiem izglītības, it īpaši, augstākās izglītības, iegūšanas nozīmi savu dzīves apstākļu un kvalitātes uzlabošanā.

Balstoties uz citu intervēto mērķa grupu pārstāvju pausto informāciju, ir zināms, ka Ventspils pašvaldībā veiksmīgi tiek īstenoti divi pasākumi – **“Romu līdzdalības veicināšana izglītības jomā”** un **“Pasākumi romu skolēnu labākai piekļuvei izglītībai pašvaldību līmenī”**. Pirmā pasākuma ietvaros romu biedrība ir attīstījusi atbalsta programmu romu vecākiem un bērniem, kuras ietvaros vecākiem tiek mācīts lasīt un rakstīt, bet bērniem – sniegts atbalsts mājasdarbu sagatavošanā. Savukārt otrā pasākuma ietvaros tiek nodrošināts romu skolotāja palīgs, kas sniedz atbalstu izglītības iestādē. Taču Ventspils pašvaldība ir vienīgā, par kuru ir zināms, ka tiek nodrošināti Plānā paredzētie pasākumi.

²⁶ IZM atbildes vēstule BISS uz informācijas pieprasījumu 14.11.2024., Nr. 4-17.1e_24_231.

2. Rīcības virziens: nodarbinātības joma

Nodarbinātības jomas rīcības virzienā ir iekļauts viens pasākums – romu nodarbinātības veicināšana, par kuru atbildīgā institūcija ir Nodarbinātības valsts aģentūra (NVA). Vienlaikus jāatzīmē, ka šis pasākums tiek īstenots NVA piedāvāto pakalpoju ietvaros. Tas nozīmē, ka romiem līdzīgi kā citiem pastāvīgajiem Latvijas iedzīvotājiem, reģistrējoties NVA, ir tiesības saņemt visus bezdarbniekiem un darba meklētājiem paredzētos atbalsta pakalpojumus – īstermiņa atbalsta pakalpojumus (karjeras konsultācijas, konkurētspējas paaugstināšana pasākumi, atbalsts reģionālajai mobilitātei u.tml.), formālās un neformālās izglītības iespējas, darba meklēšana.

Mērķa grupas situācija

Romu iekļaušanās deklarētajā nodarbinātībā Latvijā ir ilgtermiņa izaicinājums. 2015. gada romu situācijas pētījumā secināts, strādājošo skaits romu tautības iedzīvotāju vidū ir trīs reizes zemāks kā vidēji Latvijas sabiedrībā; arī romu ilgstošā bezdarba īpatsvars ir augstāks.²⁷ CSP dati rāda, ka izvērtējumam aktuālajā laika posmā romu nodarbinātības līmenis attiecībā pret vidējo nodarbinātības līmeni valstī saglabājas līdzīgā apmērā. 2022. gadā nodarbināti bija 18,3% un 2023. gadā – 19,5% romu tautības iedzīvotāju (salīdzinājumam vidēji valstī tie bija 54,7% un 54,8%)²⁸. Tādējādi var uzskatīt, ka romu situācija nodarbinātības jomā ir mazliet uzlabojusies.

Saskaņā ar NVA datiem 2023. gada 31.decembrī visā Latvijā bezdarbnieka statuss bija piešķirts 478 romiem, no kuriem 181 roms jeb 37,9% bija ilgstošais bezdarbnieks. Savukārt 2024. gada 31. augustā NVA uzskaitē bija 434 romu tautības bezdarbnieku, no kuriem 163 personas jeb 37,5% bija ilgstošie bezdarbnieki. 2023. gadā 31. decembrī no visiem reģistrētajiem romu tautības bezdarbniekiem 91,0% bija ar pamatizglītību vai zemāku izglītību, bet 2024. gada 31. augustā no kopējā romu tautības bezdarbnieku skaita 381 jeb 87,8% bija pamatizglītība vai zemāka par pamatizglītību.²⁹

Vērtējot romu kopienas iespējas iekļauties nodarbinātībā, minami šādi šķēršļi:

- zems izglītības līmenis, t.sk., gados jaunu pieaugušo analfabētisms vai vāji attīstītas lasītprasmes un rakstītprasmes, kas ierobežo iespējas saņemt NVA profesionālās kvalifikācijas iegūšanas vai paaugstināšanas pakalpojumus, kā arī būtiski ierobežo pieejamās nodarbinātības iespējas (zemu kvalificēti darbi);
- romu priekšstati par kopienas pārstāvjiem piemērotām profesijām;
- alternatīvas iespējas nopelnīt, iesaistoties nedeklarētajā vai nelegālajā nodarbinātībā;
- finanšu līdzekļu ierobežojumi, lai segtu ceļa izdevumus uz/no jauno darbavietu;
- sabiedrībā pastāvošie aizspriedumi par romu tautības iedzīvotājiem, kas kavē viņu pieņemšanu darbā;

²⁷ Latvijas Fakti (2015). *Pētījums Romi Latvijā*. Rīga, 4.lpp. Pieejams: https://www.km.gov.lv/sites/km/files/romi_latvija_petijums_lv1.pdf (skatīts 14.12.2024.)

²⁸ CSP (Oficiālās statistikas portāls) (n.d.). Statistikas datubāze > Iedzīvotāji > Iedzīvotāju skaits un raksturojošie rādītāji > Etniskais sastāvs > IRE100. Romu (čigānu) īpatsvars un raksturojošie rādītāji 2011 – 2024. Pieejams: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START_POP_IR_IRE/IRE100/ (skatīts 13.12.2024.)

²⁹ NVA sniegtie dati.

- salīdzinoši zemākas romu tautības iedzīvotāju sociālās prasmes (augsta emocionalitāte, nepatstāvīgums, izpratnes trūkums par darba vidi piemērotu ārieni un tml.);
- tradicionālais ģimenes modelis, kurā tiek sagaidīts, ka nodarbinātībā iesaistīsies vīrietis, bet sievietei jā rūpējas par mājāsaimniecību un bērniem (respektīvi, nav jāiesaistās nodarbinātībā);
- sociālā atbalsta sistēma (bērnu kopšanas pabalsts, uzturīdzekļu nodrošinājums, invaliditātes pabalsts, mājokļa pabalsts u.c.), kas nemotivē iesaistīties darba tirgū.

Īstenoto pasākumu novērtējums

Romu nodarbinātības veicināšana ir definēts kā Plāna pasākums, lai gan, saskaņā ar atbildīgo institūciju – NVA un LM – sniegto informāciju uz šo mērķi ir attiecināmi gan NVA sniegtie pakalpojumi bezdarbniekiem, t.sk., romiem, kopumā, gan 2021. gadā plānotais, taču pieprasījumu neguvušais specifiskais atbalsta pasākums “Atbalsts personām ar zemām lasīt un rakstīt prasmēm”. Attiecīgi NVA un LM sniegtajai informācijai pasākuma īstenošanu nav iespējams novērtēt (sk. 4. tabulu), jo romu nodarbinātības veicināšanas jomā netika definēti konkrēti sasniedzamie rādītāji, tomēr pārskats par romu līdzdalību dažādos NVA aktīvās nodarbinātības pasākumos ir sniegts 5. tabulā.

4. tabula. Plānā ietvertu pasākumu izpilde – nodarbinātības joma

Pasākums	Atbildīgā institūcija	Vērtējums
Romu nodarbinātības veicināšana	NVA, LM	Nav iespējams novērtēt

5. tabula. Romu iesaiste NVA aktīvās nodarbinātības pasākumos (personu skaits)³⁰

Pasākums	2022.gads	2023.gads
Nodarbinātības veicināšanas pasākumi		
Algoti pagaidu sabiedriskie darbi	212	193
Pasākumi noteiktām personu grupām (subsīdētā nodarbinātība)	1	0
Projekta “Subsīdētās darbavietas” atbalsta pasākumi	33	25
Darbam nepieciešamo iemaņu attīstība nevalstiskajā sektorā	10	4
Nodarbināto personu reģionālās mobilitātes veicināšana	1	4
Apmācību pasākumi		
Profesionālā apmācība, pārkvalifikācija vai kvalifikācijas paaugstināšana	3	2
Neformālās izglītības ieguve, t.sk.:	23	24
<i>Valsts valodas apmācība</i>	13	13
Praktiskā apmācība pie darba devēja	1	0
Konkurētspējas paaugstināšanas pasākumi (darba tirgū nepieciešamās pamatprasmes, t.sk. info dienas)	19	68
E-apmācība	3	4
Attālinātā apmācība Google programmās	0	1
Atbalsts reģionālai mobilitātei aktīvo nodarbinātības pasākumu ietvaros (galvenokārt, apmācību laikā)	5	5
Atbalsta pasākumi jauniešiem		
Skolēnu vasaras nodarbinātība	10	15

³⁰ NVA sniegtie dati.

Nepietiekamās izglītības dēļ liela daļa reģistrēto romu tautības bezdarbnieku nevar izmantot NVA piedāvātās formālās profesionālās izglītības ieguves vai pārkvalifikācijas iespējas, jo šo pakalpojumu saņemšanas priekšnosacījums ir pabeigta noteikta līmeņa izglītība (vismaz pamata izglītība). Tāpat apmācību iespējām ir jābūt pieejamām tuvu dzīvesvietai, citādi zemo ienākumu un mājsaimniecības pienākumu dēļ romu interese par piedāvātajām apmācībām būs zema – *“aprūpes jautājums ir aktuāls, kur viņi atstās bērnus, jo ne visi bērni ir tādi, kas apmeklē skolu vai bērnudārzu. Viņiem nav tādu resursu, lai ņemtu aukli, un arī ne vienmēr viņi ir gatavi. Tad viņiem pašiem ir jākoordinē transports, [...] tas viss viņiem ir par tālu.”*

Minēto šķēršļu dēļ romiem nav iespējams izmantot tādas NVA pasākumus, kas sniedz ilgtermiņa pozitīvu ietekmi nodarbinātības veicināšanā. Tā rezultātā NVA piedāvāto atbalsta pasākumu klāstā visbiežāk tiek izmantota iespēja strādāt algotos pagaidu sabiedriskos darbus un apmeklēt konkurētspējas paaugstināšanas pasākumus. Saskaņā ar NVA datiem (5. tabula) 2023. gadā 193 romi izmantoja algotos pagaidu sabiedriskos darbus un 68 romi izmantoja konkurētspējas paaugstināšanas pasākumus.

Zemās izglītības dēļ romu tautības iedzīvotāji pamatā iekārtojas darbā nodarbināti mazkvalificētās profesijās, piemēram, apkopējs un sētnieks, palīgstrādnieks un ceha strādnieks, pārdevējs konsultants un mazumtirdzniecības veikala pārdevējs un tml. 2023. gadā no visiem reģistrētajiem romu tautības bezdarbniekiem, 32 romi uzsāka darba attiecības kā palīgstrādnieki, 24 romi uzsāka darba attiecības kā apkopēji, septiņi romi – kā trauku mazgātāji vai kā ceha strādnieki.³¹ Darbs zemu apmaksātās profesijās savukārt rada situāciju, ka saņemtā darba alga arī ir zema – aptuveni minimālās algas līmenī, kas, ņemot vērā vidējo ģimenes locekļu skaitu romu mājsaimniecībās, indikatīvi rāda, ka ģimenes ienākumi uz vienu ģimenes locekli varētu būt zem nabadzības riska sliekšņa. Tādējādi ir augsta varbūtība, ka, neskatoties uz iesaisti nodarbinātībā, romi ir pakļauti nabadzības riskam.

Atsevišķi intervētie eksperti norāda, ka romu kopienā pastāv aizspriedumi pret darbu noteiktās profesijās vai profesiju sociālās vērtības apzināšanās. Gadījumā, ja romu tautības pārstāvis uzskata, ka nav cienījami būt nodarbinātam konkrētā profesijā, viņš atteiksies no attiecīgā darba piedāvājuma.

*Tad, kad ir bijušas sarunas par vakancēm un darba vietām, tad romi ir teikuši, ka ir darbi, ko viņi nekad dzīvē nestrādās. NVA var atspērdamies piedāvāt, bet viņi nekad uz tādām vietām neies. **Piemēram?** Piemēram, darbs fabrikā. Tas ir tas, ko viņi mums publiski ir teikuši. [...] vairāk interesē viss, kas ir saistīts ar dziedāšanu un kultūru. (M_2)*

Blakus minētajiem nodarbinātības veicināšanas pasākumiem NVA sadarbībā ar NVO pārstāvjiem bija izstrādājusi 120 stundu neformālās izglītības programmas „Atbalsts personām ar zemām lasīt un rakstīt prasmēm” saturu un apgūstamās prasmes. Tā bija vērsta uz romu lasīt un rakstīt prasmju uzlabošanu. Tika izstrādāti un apstiprināti šīs programmas īstenošanas nosacījumi. 2022.gadā NVA organizēja konkursu, aicinot izglītības iestādes pieteikties programmas īstenošanai. Lai nodrošinātu pilotprojekta īstenošanai nepieciešamā papildu finansējuma piesaisti 2023.gadam, Labklājības ministrija 2022.gadā savu prioritāro pasākumu ietvaros bija sagatavojusi un iesniegusi prioritāro pasākumu „Pilotprojekta īstenošana romu nodarbinātības veicināšanai”. Tomēr īstenotā konkursa rezultātā izglītības programmas īstenošanai pieteicās izglītības iestādes, kas izvietotas ārpus pašvaldībām ar visaugstāko

³¹ NVA sniegtie dati.

potenciālo atbalsta programmas pieprasījumu. Tā rezultātā romu mērķa grupas atsaucība piedāvājumam bija ļoti zema, un atbalsta pasākuma īstenošana netika uzsākta. Pētījumā intervēto ekspertu vērtējumā, pieprasījums pēc šāda atbalsta saglabājas. Romu tautības iedzīvotājiem tas ir nepieciešams, jo zemas lasīt un rakstīt prasmes sastopamas arī gados jaunu un vidēju romu tautības iedzīvotāju vidū, taču, lai atbalsta pasākums sasniegtu mērķa grupu, tam ir jābūt pielāgotam tās iespējām un jāatrodas dzīvesvietas tuvumā. Tāpat tiek atzīts, ka mērķa grupu vieglāk sasniegt, ja par dalību aktivitātē paredzēta atlīdzība (stipendija).

Apkopojot izvērtējumā iegūto informāciju par romu vajadzībām nodarbinātības jomā, tās veicināšanai nepieciešams īstenot šādus tiešos un netiešos atbalsta pasākumus:

- nodrošināt iespēju pieaugušajiem romu tautības iedzīvotājiem apgūt lasītprasmi un rakstītprasmi vismaz sešu klašu līmenī, kas ļautu kvalificēties plašākam NVA piedāvāto pakalpojumu, t.sk., apmācību, klāstam;
- turpināt attīstīt romu mediatoru tīklu Latvijā, kad mediators darbojas kā starpnieks starp karjeras konsultantu un darba meklētāju;
- atmaksāt ceļa izdevumus, lai nokļūtu uz/ no apmācību vietu;
- nodokļu atvieglojumi darba devējiem, kas nodarbina romu tautības iedzīvotājus;
- izstrādāt informatīvu materiāls pakalpojuma sniedzējiem par saskarsmi ar romu tautības iedzīvotājiem;
- turpināt īstenot izglītojošas kampaņas, lai mazinātu sabiedrībā pastāvošos aizspriedumus pret romu iedzīvotāju nodarbinātību.

3. Rīcības virziens: kultūras attīstība, etniskās identitātes saglabāšana, vēsturiskā mantojuma apzināšana

Kultūras attīstības, etniskā identitātes saglabāšanas, vēsturiskā mantojuma apzināšanas rīcības virzienā ir iekļauti 11 pasākumi: (1) romu līdzdalības veicināšana un kultūras savpatnības saglabāšana; (2) vienojošas atceres kultūras attīstību veidojošas iniciatīvas; (3) pētījumos balstītas saliedētas sabiedrības attīstības politika; (4) programma “NVO fonds”; (5) mazākumtautību NVO līdzdalības veicināšanas programma; (6) mazākumtautību un latviešu jauniešu sadarbības programma; (7) mazākumtautību un romu konsultatīvās padomes; (8) sadarbība ar pedagogiem; (9) romu vēstures un mākslas muzeja ekspozīcijas paplašināšana, tai skaitā paredzot jaunus tehnoloģiskus risinājumus; (10) sabiedrības informēšanas pasākumi, tostarp romu radio darbība, un (11) Starptautiskā Romu kultūras festivāla norise. Augstāk minētie pasākumi ir Kultūras ministrijas (KM), Izglītības un zinātnes ministrijas (IZM), Sabiedrības integrācijas fonda (SIF) un Romu kultūras centra (RKC) atbildības joma.

Mērķa grupas situācija

Romu kopiena salīdzinājumā ar citām Latvijā dzīvojošām etniskajām grupām un kopienām tiek raksturota kā noslēgta un neviendabīga (integrācijas līmeņa un sociālā stāvokļa ziņā daudzveidīga), kas cenšas saglabāt savu līdzšinējo dzīvesveidu un tradīcijas. Intervētie eksperti to skaidro ar kopienas hierarhisko attiecību modeli gan starp kopienas pārstāvjiem, gan starp ģimenes locekļiem (vīrs/sieva, māte/meita), gan arī to, ka daļa Latvijā dzīvojošo romu tautības iedzīvotāju nezina valsts valodu vai to pārvalda ļoti zemā līmenī. Ņemot vērā romu salīdzinoši zemāko izglītības līmeni un latviešu valodas prasmes, šie apstākļi samazina romu kopienas pārstāvju iespējas izmantot publiski pieejamo informāciju.

Augstāk minētie apstākļi gan ierobežo mijiedarbību kopienas locekļu starpā (t.sk. līdzdalību NVO aktivitātēs), gan kavē vispārēju iekļaušanos Latvijas sabiedrībā. Tāpat raksturīga orientācija tikai uz noteiktām romu kultūras izpausmēm, mazu vēribu atvēlot plašākai romu vēsturiskā mantojuma apzināšanai.

Romu kopienas savstarpējo attiecību modeļi, kā novērojuši eksperti, ikdienas saskarsmē izpaužas dažādi. Piemēram, daļa romu tautības vecāku nevēlas, ka viņu bērni mācās vienā klasē ar nabadzīgākiem romu tautības bērniem. Tāpat atzīts, ka romu jaunietes/ sievietes salīdzinājumā ar romu jauniešiem/ vīriešiem daudz retāk iesaistās NVO īstenotajās aktivitātēs, jo, pirmkārt, viņas jau salīdzinoši agrā vecumā veido ģimeni un nav motivētas iesaistīties, otrkārt, daļa romu vecāku neatbalsta meitu atrašanos ārpus mājas. Savukārt tad, kad romu jaunietes ir izveidojušas savas ģimenes, viņām ir mazi bērni un/ vai nepieciešama vīra atļauja. Tāpat romu tautības jauniešu salīdzinoši zemā līdzdalība pilsoniskās sabiedrības aktivitātēs tiek skaidrota ar jauniešu nepietiekamajām latviešu un angļu valodas prasmēm, jo daļa romu jauniešu runā tikai romu un/ vai krievu valodā.

Ļoti daudz nosaka ģimene, jo viņu ģimenes tradīcijas ir ļoti nopietnas. Tur visu nosaka mamma, kā drīkst un nedrīkst rīkoties. Ja vēl puīšus laiž uz visādām aktivitātēm, tad meitenēm vispār ir ļoti nopietns ierobežojums. Ja uz aktivitātēm brauc māsa un brālis, tad ir jautājums, vai viņi var gulēt vienā istabā. Nē nevar, jo puīšiem ir jāiet pie puīšiem, un meitenēm pie meitenēm: bet mamma teica, ka tā ir jāguļ. Mamma ir ļoti noteicoša, kaut gan šiem jauniešiem ir 18 vai 19 gadi. (NVO_2)

Mums pilsētā ir bijuši svētki, kad ir atbraukuši romi no citām pašvaldībām. Bet mūsu romi ir krievvalodīgie, bet [...] pusē ir latviešu valoda. Es saprotu, ka viņiem neizveidojās kontakts valodas dēļ, un tas viss apstājās. (SD_2)

Saskaņā ar pētījuma mērķa grupu pausto informāciju, romu kopienai ir šādas šobrīd par maz atbalstītas vajadzības attiecībā uz kultūras attīstību, etniskās identitātes un vēsturiskā mantojuma saglabāšanu:

- kultūras pasākumu pieejamība ārpus galvaspilsētas;
- atbalsta pasākumi romu tautības jauniešu latviešu un angļu valodas uzlabošanai, lai viņi varētu sekmīgāk iesaistīties nacionāla un starptautiska mēroga aktivitātēs;
- daudzveidīgāki pasākumi, kurā romu tautības jauniešiem ir iespējams iesaistīties dažādu pasākumu organizēšanā un mākslinieciski izpausties, jo līdzšinējie pasākumi neparedz jaunu, mazpazīstamu mākslinieku iesaisti vai plašāku sabiedrības līdzdalības prasmju attīstību;
- informatīvi izglītojuši pasākumi romu kopienā par vēsturiskā mantojuma apzināšanu;
- informatīvi izglītojuši pasākumi Latvijas sabiedrībai par to, ka romu genocīds ir daļa no Latvijas sabiedrības kopējās sociālās un vēsturiskās atmiņas;
- plašāk informēt, kā Romu konsultatīvajā padomē iesaistīties jaunām dalīborganizācijām.

Izņemot romu festivālu, kas notiek Rīgā, Jūrmalā, vairāk es neko neredzu. Bet mums ir vajadzīgs, lai cilvēki [romi] būtu kompetenti, lai viņi zinātu savu vēsturi. Ne tikai dziesmas un dejas. [...] Mēs nevaram vērsties tikai uz dziesmām un dejām. Mums arī ir jāattīsta tas, kas ir nepieciešams mūsu cilvēkiem. Lai viņi varētu adekvāti dzīvot šajā valstī. Tāpēc ir Romu kultūras centrs, romu vēstures centrs. [...] Un jums ir jāaptver visa Latvija, ne tikai Rīga. (NVO_1)

Īstenoto pasākumu novērtējums

Plānā iekļautie kultūras attīstības, etniskā identitātes saglabāšanas, vēsturiskā mantojuma apzināšanas rīcības virziena pasākumi un to sasniegšanas vērtējums ir sniegts 6. tabulā. Plāna ietvaros Kultūras ministrijas atbildības jomā bija četri atbalsta pasākumi (Romu līdzdalības veicināšana un kultūras savpatnības saglabāšana; vienojošas atceres kultūras attīstību veidojošas iniciatīvas; mazākumtautību un romu konsultatīvās padomes; mazākumtautību NVO līdzdalības veicināšanas programma) un divi pasākumi sadarbībā IZM un SIF (pētījumos balstītas saliedētas sabiedrības attīstības politika; programma “NVO fonds”). KM ir īstenojusi visus noteiktos pasākumus, taču daļu no tiem nav iespējams izvērtēt, jo par tiem nav uzkrāti dati, kas ļautu tos analizēt specifiskā etniskā griezumā. Savukārt Romu kultūras centrs atbildības jomā bija četri pasākumi – sadarbība ar pedagogiem, romu vēstures un mākslas muzeja ekspozīcijas paplašināšana, tai skaitā paredzot jaunus tehnoloģiskus risinājumus, sabiedrības informēšanas pasākumi, tostarp romu radio darbība, Starptautiskā Romu kultūras festivāla norise. Divi minētie pasākumi ir īstenoti, bet divi pasākumi, kā atzīst RKC pārstāvji, nav īstenoti iecerētā apmērā.

6. tabula. Plānā ietvertu pasākumu izpilde – kultūras attīstības, etniskā identitātes saglabāšanas, vēsturiskā mantojuma apzināšanas joma

Pasākums	Atbildīgā institūcija	Vērtējums
Romu līdzdalības veicināšana un kultūras savpatnības saglabāšana	KM	Nav informācijas
Vienotiesīgas atceres kultūras attīstību veidojošas iniciatīvas	KM	Sasniegts
Pētījumos balstītas saliedētas sabiedrības attīstības politika	KM, IZM	Sasniegts
Programma “NVO fonds”	KM, SIF	Sasniegts
Mazākumtautību NVO līdzdalības veicināšanas programma	KM	Sasniegts
Mazākumtautību un latviešu jauniešu sadarbības programma	SIF	Sasniegts
Mazākumtautību un romu konsultatīvās padomes	KM	Sasniegts
Sadarbība ar pedagogiem	RKC	Nav sasniegts
Romu vēstures un mākslas muzeja ekspozīcijas paplašināšana, tai skaitā paredzot jaunus tehnoloģiskus risinājumus	RKC	Sasniegts
Sabiedrības informēšanas pasākumi, tostarp romu radio darbība	RKC	Nav sasniegts
Starptautiskā Romu kultūras festivāla norise	RKC	Sasniegts

Pasākums **“Romu līdzdalības veicināšana un kultūras savpatnības saglabāšana”**, ko īstenoja KM, tika īstenots, taču tā ietekmi nav iespējams pilnībā izvērtēt, jo trūkst datu par to, cik lielu daļu romu kopienas pārstāvju aktivitātes sasniedza un kāds bija dalībnieku sociāli demogrāfiskais profils. Šī pasākuma ietvaros 2022.gadā biedrība “Romu Kultūras centrs” īstenoja informatīvi izglītojošu pasākumu par romu kultūras un mākslas daudzveidību. Pasākuma mērķis bija veicināt sabiedrības izpratni par romu kultūras un mākslas, tostarp laikmetīgās mākslas daudzveidību. Pasākums norisinājās tiešsaistes platformā “Facebook”, un to tiešsaistē vēroja gan romu kopienas pārstāvji, gan dažādu kultūras un mākslas institūciju pārstāvji. Tāpat tika nodrošināta Latvijas romu platformas darbība. Savukārt 2023. gadā biedrība “Romu Kultūras centrs” īstenoja informatīvi izglītojošu pasākumu par romu kultūras mantojumu un tā nozīmi.

Pasākums **“Vienotiesīgas atceres kultūras attīstību veidojošas iniciatīvas”**, ko īstenoja KM, īstenots pilnā mērā un secināms, ka tā izpilde vērtējama kā “sasniegts”. Atbalsta pasākuma ietvaros īstenoto aktivitāšu piemēri:

- ekskursijas Romu Vēstures un mākslas muzejā gida pavadībā;
- nodrošinātas telpas gleznošanas nodarbībām un telpas romu folkloras ansambļa AME ROMA mēģinājumiem;
- nodrošināts atbalsts romu dalībai dažādos festivālos;
- atbalstīta Kārļa Rudeviča grāmatas, vēsturiskās poēmas “Romi un Mahmuds Gadžo” prezentācija (2021. gada 14. decembris -tiešsaistē);
- atklātas divas mākslas darbu izstādes “Digital art house” telpās – O. Rudevičas izstāde “Art of Gipsy” (01.06.2022.) un K. Rudeviča izstāde “Gipsy Legacy”;
- izveidots divi mākslas darbu katalogi – O. Rudevičas gleznu katalogs “Art of Gipsy” un K. Rudeviča gleznu katalogs “Gipsy Legacy”;
- nodrošinātas individuālās konsultācijas Latvijas romiem viņu tiesību un interešu aizstāvības jomā;

- īstenotas konsultācijas, konsultējot romus par dažādiem sociāliem, administratīviem, bērnu aprūpes, izglītības u.c. jautājumiem.³²

Tāpat arī pasākums **“Pētījumos balstītas saliedētas sabiedrības attīstības politika”**, ko īstenoja KM un IZM, ir īstenots, proti, tā ietvaros ir īstenoti divi pētījumi – “Pētījums par Latvijas mazākumtautību nevalstiskajām organizācijām”³³ (2022) un “Pētījums par romu situāciju Latvijā”³⁴ (2023). Pirmā pētījuma mērķis bija veikt pētījumu par Latvijas mazākumtautību nevalstisko organizāciju situāciju, bet otrā pētījuma mērķis bija noskaidrot romu kopienas situāciju Latvijā 2023. gadā, kā arī izvērtēt izmaiņas romu kopienā, kas notikušas kopš 2015. gada, kad tika veikts pēdējais romu kopienas situācijas izvērtējums³⁵. Abi pētījumi pieejami KM mājaslapā.

KM kopā ar SIF īstenoja pasākumu “Programma “NVO fonds”. Lai arī pasākums ir īstenots, romu NVO sasniegšanas rādītāji ir zemi, jo laika periodā no 2022. līdz 2023. gadam tika apstiprināts tikai viens projekta pieteikums. Saskaņā ar KM datiem 2022. gadā tika iesniegts viens romu NVO projekta pieteikums, kurš netika atbalstīts, bet 2023. gada pārskata periodā tika iesniegti pieci romu NVO projektu pieteikumi, no kuriem viens tika atbalstīts. Tas ir biedrības “Sare khetene” projekts “Romu ģimenes – mācāties un augam kopā”, kuru atzinīgi novērtē dažādi izvērtējuma sagatavošanai intervētie eksperti.

Kā nozīmīgu šķērsli romu NVO izmantot “NVO fonda” piedāvātās iespējas īstenot savus projektus, ir zemā kapacitāte, kas bieži izriet arī no romu kopienas pārstāvju salīdzinoši zemākā izglītības līmeņa, kvalitatīvu projektu sagatavošanai nepieciešamās informācijas trūkuma un administratīvās kapacitātes, kā arī sākotnējo finanšu līdzekļu trūkuma, kas nepieciešams NVO darbībai un projektu pieteikumu sagatavošanai. Lai gan valsts pārvaldes institūcijas uzskata, ka atbalsts romu NVO kapacitātes stiprināšanai Latvijā ir sniegts, gaidas attiecībā uz šo prasmju izmantošanu nav piepildījušās.

Viens no argumentiem romu kopienai, kāpēc viņiem nav projektu, ka viņiem nav zināšanu, kapacitātes projektos. Bet es redzu, ka ir bijusi virkne aktivitāšu, kuru mērķis ir bijis tieši stiprināt kopienu projektu sagatavošanā. Kur tas paliek? (M_5)

Romu biedrības cenšas rakstīt projektus, it īpaši SIF. Tas ir gan savas kapacitātes celšanai, gan arī savas mērķa grupas integrēšanai. Bet ņemot vērā, ka viņu prasme rakstīt projektus ir ļoti zema [...]. Romu biedrības vairākkārt ir teikušas, ka viņiem vairākkārt noraida [projektu pieteikumus], un ir tāds apburtais loks. Zinot, ka viņiem kapacitāte ir zema, pat ja viņi nāk ar piedāvājumu, mums arī ir zema uzticība. Ja pat tā ideja konceptuāli nav slikta, bet vai tas izpildījums būs tāds, kādu mēs to saredzam? Es teiktu, ka viņiem būtu jācenšas vismaz kādai no biedrībai uzaudzēt tādus muskuļus, ka tu vari normāli īstenot projektus. (M_2)

³² Kultūras ministrija (2024). “Kopsavilkums par atsevišķu valsts pārvaldes uzdevumu veikšanu sabiedrības izpratnes veicināšanai par romu kultūru, mākslu un vēsturi, tostarp romu genocīdu”. Pieejams: <https://www.km.gov.lv/lv/media/37980/download?attachment> (skatīts 20.11.2024.)

³³ Latvijas Kultūras akadēmija (2022). *Pētījums par Latvijas mazākumtautību nevalstiskajām organizācijām*. Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija. Pieejams: <https://www.km.gov.lv/lv/media/32253/download?attachment> (skatīts 13.12.2024.)

³⁴ Civita Latvijā (2023). *Pētījums par romu situāciju Latvijā*. Rīga. Pieejams: <https://www.km.gov.lv/lv/media/35865/download?attachment> (skatīts 14.12.2024.).

³⁵ Latvijas Fakti (2015). *Pētījums “Romi Latvijā”*. Rīga. Pieejams: https://www.km.gov.lv/sites/km/files/romi_latvija_petijums_lv1.pdf (skatīts 14.12.2024.)

Līdzīga situācija ir arī SIF īstenotajā pasākumā **“Mazākumtautību un latviešu jauniešu sadarbības programma”**, jo mērķa grupa (romu NVO) nav izrādījusi īpaši lielu interesi par dalību. Laikā no 2021.-2022. gadam netika iesniegts neviens projekta pieteikums, kas piedāvātu aktivitātes romu kopienai. Savukārt 2023.gada pārskata periodā tika iesniegti trīs projekta pieteikumi, no kuriem tikai viens tika apstiprināts – biedrības “Zemgales NVO centrs” projekts “Zināt. Izprast. Pieņemt”.³⁶ Tā rezultātā secināms, ka atbalsta pasākums tiek īstenots, tomēr tā ieguldījums romu kopienas NVO stiprināšanā ir salīdzinoši zems.

KM ir arī īstenojusi pasākumu **“Mazākumtautību NVO līdzdalības veicināšanas programma”**, tā ietvaros KM noslēdza sadarbības līgumus ar vairākām nevalstiskām organizācijām. Taču pasākumu radīto ietekmi būs iespējams izvērtēt tikai pēc 2025. gada 14. jūlija, kad būs īstenotas sadarbības līgumos paredzētās aktivitātes. Līdz šim pasākuma ietvaros starp KM un biedrībām “Latvijas Pilsoniskā alianse”, “Kurzemes NVO centrs”, “Zemgales NVO centrs”, “Dienvidlatgales NVO atbalsta centrs” un nodibinājumu “Valmieras novada fonds” ir noslēgti līdzdarbības līgumi par atsevišķu valsts pārvaldes uzdevumu veikšanu pilsoniskās sabiedrības un starpkultūru sadarbības attīstības un mazākumtautību nevalstisko organizāciju līdzdalības veicināšanas jomā. Sadarbības līgumu ietvaros plānots veicināt mazākumtautību nevalstisko organizāciju attīstību un ilgtspēju un tiks sekmēta sadarbība starp dažādu mazākumtautību nevalstiskajām organizācijām un mazākumtautību nevalstisko organizāciju mijiedarbība ar plašāku sabiedrību.³⁷ Būtiski norādīt, ka pēc intervēto mērķa grupu viedokļa, šis ir ļoti nozīmīgs uzdevums, jo lielai daļai romu NVO trūkst zināšanu un kapacitātes, lai īstenotu projektus.

Pasākums **“Mazākumtautību un romu konsultatīvās padomes”** lielā mērā ir īstenots, tā ietvaros katru gadu tiek īstenotas divas padomes sēdes, kurās tiek izskatīti tā brīža aktuālie jautājumi. Piemēram, 2023. gada sēdēs tika izskatīti tādi jautājumi kā:

- informācija par biedrības “Latvijas Čigānu apvienība un augstākā Čigānu padome” organizēto piketu 2023.gada 26.aprīlī;
- informācija par “Plāna romu stratēģiskā ietvara pasākumu īstenošanai 2024.-2027.gadam” izstrādi;
- pētījuma par romu situāciju Latvijā rezultāti;
- informācija par projekta “Latvijas romu platforma VII” īstenošanas gaitu.³⁸

Tomēr jānorāda, ka pēc atsevišķu intervēto mērķa grupu pārstāvju viedokļa, Romu konsultatīvās padomes sēžu īstenošana šobrīd vairāk notiek formāli nekā sniedz kādu vērtīgu ieguvumu, jo padomes locekļi ne vienmēr ir ieinteresēti piedalīties sēdēs, kā arī nereti tiem ir grūtības savā starpā saprasties un vienoties par kādu jautājumu risināšanu. Viens no iemesliem ir tas, ka valsts valodas nezināšanas dēļ krievvalodīgie romu kopienas pārstāvji nespēj pilnvērtīgi piedalīties sēdēs.

Vienā no sēdēm valodas jautājums bija ļoti aktuāls, jo pēc tā, kā notika sanāksme, man bija skaidrs, ka konkrēti šī sieviete nav sapratusi par ko ir [saruna]... Viņa runāja krievu valodā, viņa arī pateica, ka

³⁶ Pēc KM sniegtās informācijas dati par romu līdzdalības veicināšanas pasākumu īstenošanu valsts institūcijās un nacionāla līmeņa organizācijās

³⁷ Turpat

³⁸ Turpat

viņa nespēj runāt latviski, vai arī viņa piedāvāja runāt romu valodā... [..] Bet tev tomēr ir jābūt valodas zināšanām, lai tu varētu tur kvalitatīvi piedalīties. (M_5)

Būsim godīgi, daudzas Romu konsultatīvā padomes [organizācijas] ir ar formālu pieeju, vienmēr ir svarīgs jautājums par to, kā tiek atlasītas organizācijas dalībāi. Vai organizācijas pašas var pieteikties, vai viņām ir kāds konkurss...? Iespējams, ka laba metode ir, kāda savulaik bija Rīgas domē, kad organizācija dabū vēl kādas atbalsta vēstules no citām organizācijām. Proti, ka mans mandāts ir pārstāvēt vairākus. Proti, ka mans mandāts ir pārstāvēt vairākus. Iespējams arī romu gadījumā būtu svarīgi, ka romu kopienas organizācijas deleģē... Ka viena organizācija spēj runāt vairāku organizāciju vārdā. Un tas uzliek par pienākumu, ka tā informācija, kas tiek apspriesta padomju sēdēs, tiek saskaņota ar plašāku romu organizāciju skaitu. (M_5)

RKC Plāna ietvaros īstenoja pasākumu **“Starptautiskā Romu kultūras festivāla norise”**. Tā ietvaros ir īstenotas dažāda veida aktivitātes, tādas kā:

- noorganizēts koncerts “Saules ceļš”;
- atklātas divas romu mākslinieku izstādes;
- īstenots Starptautiskās Romu Apvienības 10. Pasaules Romu Kongress u.c. aktivitātes.

Lai gan pasākums ir īstenots, šī pasākuma atbilstība mērķa grupas vajadzībām tiek vērtēta neviennozīmīgi. Daļa intervēto mērķa grupu pārstāvju apšaubā tā spēju uzturēt un saglabāt romu kultūru nacionālā līmenī, jo festivāls ir pārāk elitārs, kā rezultātā nav pieejams lielai daļai Latvijā dzīvojošo romu, it īpaši, ja viņi saskaras ar nabadzības un sociālās atstumtības risku. Piemēram, tiek norādīts, ka Latvijā dzīvojošiem romu tautības māksliniekiem festivāls nav pieejams tā augsto atlases kritēriju dēļ. Tāpat tiek vērsta uzmanība uz to, ka festivāls ir pieejams tikai nelielai romu kopienas daļai, pamatā, tikai tiem, kas dzīvo Rīgā un/vai spēj finansiāli atļauties festivāla apmeklējumu. Tā rezultātā var uzskatīt, ka šis pasākums lielākā mērā sniedz ieguldījumu romu kultūras popularizēšanā plašākā Latvijas un starptautiskajā sabiedrībā, kas arī nepieciešams negatīvo aizspriedumu mazināšanai, taču nav tieši vērsts uz pašas kopienas locekļu aktivēšanu un kultūras mantojuma apzināšanu kopienas iekšienē.

Savukārt pasākums **“Romu vēstures un mākslas muzeja ekspozīcijas paplašināšana, tai skaitā paredzot jaunus tehnoloģiskus risinājumus”** ir īstenots, taču nav sasniegta tā iecerētā ietekme, proti, sabiedrības interese par muzeja ekspozīciju izvērtējuma sagatavošanas laikā ir zemāka par plānoto, kā arī nav pilnā mērā īstenotas noteiktas pasākuma ietvaros plānotās aktivitātes. Pasākuma ietvaros 2023. gadā ir izveidota ceļojošā izstāde “Romā Latvijā” uz 15 pārnēsājamiem banneriem, taču nepietiekamā finansējuma dēļ pilnībā nav realizēta muzeja eksponātu digitalizācija. Savukārt par 2022. gadā īstenotām aktivitātēm informācija nav pieejama i.³⁹

Pasākums **“Sadarbība ar pedagogiem”**, ko RKC plānoja īstenot sadarbībā ar IZM, nav īstenots finansējuma trūkuma dēļ. Tā īstenošana no 2023. gadā tika pārcelta uz 2024. gadu. Plašāka informācija par citiem potenciālajiem pasākuma īstenošanas šķēršļiem nav pieejama.

³⁹ Pēc KM sniegtās informācijas dati par romu līdzdalības veicināšanas pasākumu īstenošanu valsts institūcijās un nacionāla līmeņa organizācijās

Mums bija doma izveidot pedagogiem lekciju ciklu tieši pedagogiem. [...] Vēstures skolotājiem, jo nevienā vēstures grāmatā nav informācijas par romu genocīdu. Mēs bijām gatavi izveidot izdales materiālus. Un veselu dienu, no deviņiem rītā līdz vakaram taisīt viņiem tādas lekcijas. [...] Un atkal netika piešķirts finansējums. (M_7)

Tāpat arī pasākums **“Sabiedrības informēšanas pasākumi, tostarp romu radio darbība”** nav īstenots, jo tam netika piešķirts nepieciešamais finansējums. Daļa intervēto mērķa grupu pārstāvju uzskata, ka romu radio romiem būtu ļoti nepieciešams, ņemot vērā, ka lielai daļai romu kopienas pārstāvju ir vājas valsts valodas zināšanas un vājas lasīt prasmes. Tādā veidā būtu iespējams informēt romu kopienu par tai aktuāliem jautājumiem, kā arī par aktualitātēm valstī. Radio darbība potenciāli varētu atslogot arī tos speciālistus, kuri ikdienā strādā ar romu kopienas pārstāvjiem.

Piemēram, romu radio... ļoti daudzi romi nezina pat par savām iespējām, ko viņiem valsts dod. [...] Jā, vairākās valodās, gan romu valodā, gan latviešu valodā, lai tā informācija aiziet līdz cilvēkiem. [...] Vai tam tagad nav finansējumu, tā nav prioritāte. Bet tad, kad romi neizmanto sociālo palīdzību vai viņiem nav saprašanas, kā to darīt, tad viņi sāk iet pie romu mediatoriem. Mums pa Latviju ir pieci romu mediatori. Ko tie pieci cilvēki var izdarīt? (M_7)

Rezumējot iegūto pieredzi, īstenojot kultūras attīstības, etniskā identitātes saglabāšanas, vēsturiskā mantojuma apzināšanas rīcības virziena pasākumus, secināms, ka to īstenošana ir turpināma, vienlaikus pievēršot uzmanību tam, cik lielā mērā tie palīdz risināt identificētās kopienas vajadzības. Lielāka uzmanība ir pievēršama romu kopienas NVO kapacitātes stiprināšanai, it īpaši reģionos, vienlaikus sekmējot citu, plašāku un ne-romu kopienas specifisko NVO iesaisti romu jautājumu apzināšanā, it sevišķi jauniešu mērķa grupā. Tas tāpēc, ka, lai gan romu pilsoniskās aktivitātes (NVO) stiprināšana ir būtisks kopienas aktivēšanas instruments, iekļaušanās veicināšanai ir nepieciešama ar romu kopienu aktuālu tematu iekļaušana vispārējā Latvijas NVO dienaskārtībā. Apzinot romu kultūras mantojumu, lielākā mērā uzmanība pievēršama arī romu genocīda un vēsturiskās pieredzes apzināšanās jautājumiem visās romu kopienas grupās.

4. Rīcības virziens: veselības joma

Veselības jomas rīcības virzienā ir iekļauts viens pasākums – romu iesaiste veselības veicināšanas apmācībās, kura īstenošanu koordinē un uzrauga Veselības ministrija.

Mērķa grupas situācija

Saskaņā ar CSP (Oficiālo statistikas portālu), romu tautības iedzīvotāju vidējais mūža ilgums ir īsāks nekā vidēji Latvijas sabiedrībā, 2023. gadā Latvijā romu tautības iedzīvotāju vidēji mirušo vecums bija 61,1 gadi, bet Latvijā kopumā – 75,0 gadi⁴⁰, kas norāda uz ilgtermiņa problēmu klātesamību veselības aprūpes pakalpojumu izmantošanā romu kopienas pārstāvju vidū.

Saskaņā ar 2023. gadā veikto pētījumu, 98,6% romu iedzīvotāju ir savs ģimenes ārsts⁴¹, kas parāda pozitīvu pieaugošu tendenci izmantot primārās veselības aprūpes pakalpojumus. Arī izvērtējumā intervētie sociālo dienestu un NVO pārstāvji norāda, ka lielākajai daļai romu tautības iedzīvotāju ir savs ģimenes ārsts. Minētā pētījuma dati liecina, ka salīdzinājumā ar 2015. gada datiem, par 2,6% ir pieaudzis romu iedzīvotāju skaits, kuri pēdējā gada laikā ir apmeklējuši ģimenes ārstu saistībā ar savu vai savu bērnu veselību, proti, 90,4% romu iedzīvotāji, no visiem aptaujātajiem, pēdējā gada laikā ir apmeklējuši ģimenes ārstu.⁴²

Vienlaikus pētījums rāda, ka romu kopienas pārstāvji saskaras ar tādām veselības problēmām, kuru ārstēšana parasti notiek sekundārās veselības aprūpes ietvaros. Tā kā Slimību profilakses un kontroles centrs pamatā neapkopo datus tautības griezumā⁴³, līdz ar to nav pieejama datos balstīta informācija par to, ar kādām saslimšanām un veselības problēmām saskaras romu tautības iedzīvotāji Latvijā, tomēr intervētie eksperti norāda, ka romu tautības iedzīvotāju vidū vērojams tādas veselības problēmas kā:

- dažādas atkarību problēmas;
- infekcijas slimības, kuras tiek pārnēsātas seksuālo kontaktu laikā (piemēram, HIV);
- mutes dobuma problēmas;
- garīgās veselības problēmas.

Mums ir ļoti liela problēma ar HIV inficētajiem. Tā ir ļoti liela problēma. Mums ir ļoti liela problēma ar narkomāniju, kur gan mammas, gan tēti... Ko mēs darām? Es esmu ļoti apmierināta ar to, ka mums ir sadarbība ar Dialogs +, mums ir sadarbība ar LIC. (NVO_1)

⁴⁰ CSP (Oficiālais statistikas portāls) (n.d.) Statistikas tēmas > Labklājības un vienlīdzības rādītāji > Sociālā iekļaušanās > Sociālā iekļaušanās. Riska grupa: romi. Pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/labklajibas-un-vienlidzibas-raditaji/sociala-ieklausanas/sociala-ieklausanas-riska-grupa-romi> (skatīts 02.12.2024.)

⁴¹ Civitta Latvija (2023). *Pētījums par romu situāciju Latvijā*. Rīga, 64.lpp. Pieejams: <https://www.km.gov.lv/lv/media/35865/download?attachment> (skatīts 14.12.2024.)

⁴² Turpat, 65.lpp.

⁴³ Pastāv "Ar noteiktām slimībām slimojošu pacientu reģistrs", kurā tiek apkopota informācija par pacientiem ar noteiktām diagnozēm (infekcijas slimībām, garīga rakstura traucējumiem u.tml.). Aizpildot reģistrā nepieciešamo informāciju par pacientu, tiek lūgts norādīt arī pacienta tautību, taču ārstniecības personas nekvalitatīvi aizpilda veidlapu, līdz ar to iegūtie dati nav izmantojami tālākajā situācijas analīzē.

Augstāk minēto veselības problēmu iemesli ir gan romu tautības iedzīvotāju zema izglītības līmenis (vājas lasīt un rakstīt prasmes), kas apgrūtina piekļuvi informācijai un veselības aprūpes personāla sniegtās informācijas uztveršanu, gan kultūratšķirības un finanšu līdzekļu trūkums. Ņemot vērā, ka lielai daļai romu iedzīvotāju ir ierobežoti finanšu līdzekļi, bet valsts apmaksāto pakalpojumu saņemšana ir laikietilpīga, veselības aprūpes pakalpojumi tiek saņemti novēloti.⁴⁴

Eksperti atzīst, ka šobrīd romu tautības iedzīvotāji, kuriem ir nopietnas veselības problēmas, cenšas nokārtot invaliditāti, un romu ar invaliditāti skaits kopš 2015. gada ir palielinājies. Saskaņā ar romu pētījuma ietvaros veiktās aptaujas rezultātiem, 24,6% romu iedzīvotāju ir noteikta invaliditātes grupa, bet 3,1% atzīst, ka viņiem ir invaliditāte, taču tā nav oficiāli apstiprināta.⁴⁵ Viena laikus intervijas rāda, ka vecāku veselības stāvoklis, piemēram, atkarības problēmas, kopienas locekļu salīdzinoši ciešā radniecība, kā arī kopienas ieradumi attiecībā uz agrīnu bērnu aprūpi var veicināt garīga rakstura traucējumus.

[Romiešiem] ļoti daudz invaliditātes tiek piešķirtas. Ar ko tas ir saistīts? Es pat nezinu. Kā pāiet kaut kāds laiks, tā viņiem ir invaliditāte. Es nevaru saprast, kā tas notiek. Vai tas viņiem tā ir iegājies, ka tos bērnus nepieskata, pašplūsmā aug un neattīstās, un pēc tam var dabūt invaliditāti. Kāda veida invaliditātes tiek piešķirtas? Vairāk garīga rakstura. Dažādi psihiski traucējumi. (SD_2)

Attiecībā uz ģimenes plānošanu, liela daļa romu iedzīvotāju joprojām uzskata, ka nav nepieciešams plānot bērnu skaitu ģimenē. 2023. gada aptaujas rezultāti liecina, ka 51,1% romu iedzīvotāju uzskata, ka ģimenes plānošana ir jāatstāj Dieva/ dabas ziņā, un kopš 2015. gada šajos uzskatos nav notikušas būtiskas izmaiņas.

Apkopojot izvērtējumā iegūto informāciju, romu kopienā ir šādas vajadzības attiecībā uz veselības aprūpes jomu:

- izglītojoši pasākumi par ģimenes plānošanu un reproduktīvo veselību;
- izglītojoši pasākumi atkarību izraisīto vielu lietošanas riskiem;
- izglītojoši pasākumi vecākiem un bērniem par mutes dobuma veselību;
- viegli pieejams finansiālais atbalsts dažādu veselības problēmu risināšanai.

Pēdējā sarakstā minētā vajadzība sasaucas ar veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību Latvijā kopumā, un romu kopienas gadījumā tā ir vēl akūtāka augstās nabadzības problēmas kopienā dēļ, kas ierobežo jebkādas personas iespējas saņemt maksas veselības aprūpes pakalpojumus.

Īstenoto pasākumu novērtējums

Plānā iekļautais pasākums veselības jomā un to sasniegšanas vērtējums ir sniegts 7. tabulā. Pasākuma īstenošanas organizācija ir uzsākta vēlāk par plānoto – 2024. gadā, un reāla pasākuma īstenošana un romu mediatoru apmācība varētu tikt uzsākta tikai 2025. gadā. Līdz ar to pasākuma īstenošana Plāna ietvaros atzīstama par nesasniegtu.

⁴⁴ Civitta Latvija (2023). *Pētījums par romu situāciju Latvijā*. Rīga, 67.lpp. Pieejams: <https://www.km.gov.lv/lv/media/35865/download?attachment> (skatīts 14.12.2024.).

⁴⁵ Turpat.

Pasākums bija iekļauts plānā, bet tā izpilde patiesībā realizējās tikai tagad, jo tas pasākums tiek finansēts no ES fondu līdzekļiem. Mēs šāda veida veselības veicināšanas apmācības varam finansēt tikai no ES fondiem, jo valsts budžeta finansējums tam nepietiek. Un tas ir pasākums, kas tiek finansēts no 2021.-2027. plānošanas perioda līdzekļiem, un tur tikai šogad sākas reāla pasākumu ieviešana. (M_4)

7. tabula. Plānā ietvertu pasākumu izpilde – veselības joma

Pasākums	Atbildīgā institūcija	Vērtējums
Romu iesaiste veselības veicināšanas apmācībās	VM	Nav sasniegts

Veselības ministrijas atbildības jomā bija pasākums **“Romu iesaiste veselības veicināšanas apmācībās”**. Pasākumā paredzētos veselības veicināšanas pasākumus plānots īstenot Eiropas Savienības kohēzijas politikas programmas 2021.–2027. gadam 4.1.2. specifiskā atbalsta mērķa “Uzlabot vienlīdzīgu un savlaicīgu piekļuvi kvalitatīviem, ilgtspējīgiem un izmaksu ziņā pieejamiem veselības aprūpes, veselības veicināšanas un slimību profilakses pakalpojumiem, uzlabojot veselības aprūpes sistēmu efektivitāti un izturētspēju” 4.1.2.1. pasākuma “Nacionāla mēroga veselības veicināšanas un slimību profilakses pasākumi” ietvaros. Tas paredz veikt veselības veicināšanas un slimību profilakses pasākumus dažādās veselības jomās, t.sk. tiks īstenotas apmācības par romu kopienā svarīgiem jautājumiem, piemēram, seksuālo un reproduktīvo veselību un atkarību izraisošo vielu lietošanas un atkarību izraisošo procesu praktizēšanas profilaksi. Vienlaikus jāvērs uzmanība uz to, ka iepriekšējā Eiropas Savienības fondu plānošanas periodā līdzīgi veselības veicināšanas pasākumi bija guvuši zemu romu kopienas interesi (fondu pasākumu īstenošanas vidusposma izvērtējumā šādos pasākumos bija piedalījušies tikai 26 romu tautības pārstāvju, kas veidoja 0,1% no visiem pasākuma dalībniekiem)⁴⁶, tāpēc ir jāpārdomā to piemērotības šīs mērķa grupas vajadzībām.

Iepriekšējā Eiropas Savienības fondu 2014.-2020. gada plānošanas periodā romu mediatoriem tika nodrošināta iespēja piedalīties veselības veicināšanas pasākumos. Veselības ministrijas īstenotā ESF 9.2.4.1. projekta “Kompleksi veselības veicināšanas un slimību profilakses pasākumi” (Identifikācijas Nr.9.2.4.1/16/I/001) ietvaros tika īstenoti nacionāla līmeņa pasākumi, kas tika vērsti uz plašām mērķa grupām, piemēram, bērniem, jauniešiem, vecākiem, senioriem, pašvaldības speciālistiem u.c., romu kopienas pārstāvjiem, tostarp, romu mediatoriem nodrošinot iespēju piedalīties jebkurā Veselības ministrijas īstenotajā veselības veicināšanas un slimību profilakses pasākumā, kā vieniem no minētajām mērķa grupām pārstāvošiem dalībniekiem. Vienlaikus patiesais romu mediatoru dalībnieku skaits un iegūto zināšanu tālākā izplatība romu kopienā nav skaidra.

Izvērtējot nodaļā iekļauto informāciju secināms, ka, ņemot vērā veselības aprūpes problēmu augsto prevalenci mērķa grupas vidū, romu situācijas uzlabošanai veselības aprūpes jomā būtu nepieciešams īstenot mērķtiecīgākus uz mērķa grupu orientētus pasākumus.

⁴⁶ BISS (2019). Vidusposma izvērtējums par horizontālā principa “Vienlīdzīgas iespējas” īstenošanas ietekmi uz dzimumu līdztiesības veicināšanu, personu ar invaliditāti tiesību ievērošanu un iekļaušanu, diskriminācijas novēršanu 2014.-2020. gada Eiropas Savienības fondu plānošanas periodā. Pieejams: https://www.esfondi.lv/assets/izv%C4%93rt%C4%93jumi/2014_2020/2019/biss_petijuma_zinojums_08_03_2019.pdf (skatīts 13.12.2024.)

5. Rīcības virziens: sociālā palīdzība, sociālo prasmju attīstība un mājokļa joma

Sociālās palīdzības, sociālo prasmju attīstības un mājokļa jomas rīcības virzienā ir iekļauti astoņi pasākumi: (1) motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu nodrošināšana sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautām personu grupām, tai skaitā romiem; (2) ģimenes asistenta pakalpojuma iedzīvināšana un attīstība pašvaldībās; (3) sociālo mājokļu atjaunošana un skaita palielināšana; (4) atbalsta sniegšana ilgtspējīgu, zemu ekspluatācijas un būvniecības izmaksu mājokļiem primāri teritorijās ar jaunu darba vietu potenciālu; (5) mājokļu pieejamības uzlabošana grūtībās nonākušiem un nelabvēlīgā situācijā esošiem iedzīvotājiem; (6) atbalsts privātpersonām saņemt grantu mājokļa iegādei vai būvniecībai; (7) atbalsts privātpersonām mājokļu iegādei vai būvniecība un (8) energoefektivitātes paaugstināšana dzīvojamās ēkās un resursu efektīva izmantošana. Par augstāk minēto pasākumu īstenošanu atbildīgās institūcijas – Labklājības ministrija (labklājības joma) un Ekonomikas ministrija (mājokļu joma).

Mērķa grupas situācija

Romu tautības iedzīvotājiem, tāpat kā pārējiem Latvijas iedzīvotājiem, ir tiesības saņemt sociālos pakalpojumus un sociālo palīdzību atkarībā no personas ienākuma līmeņa (trūcīga vai maznodrošināta mājsaimniecība) un sociālā statusa (persona ar invaliditāti, daudz bērnu ģimene un tml.). Lai gan tiek atzīts, ka romi ir mērķa grupa ar visaugstāko nabadzības riskam pakļauto personu īpatsvaru, ar precīziem datiem šo tēzi pierādīt nav iespējams, jo CSP neapkopoj nabadzības riska rādītājus etniskās piederības griezumā. Par romu augstāku pakļautību nabadzības riskam iespējams secināt, ņemot vērā, ka nabadzības risks ir augstāks personām ar zemāku izglītību, savukārt lielākajai daļai romu kopienas locekļu ir iegūta tikai zemākais formālās izglītības līmenis – pamata izglītība vai zemāka. Arī LM apkopotajos statistikas datos par pašvaldību līmenī sniegto sociālo palīdzību nav iespējams izgūt informāciju par romu ģimeņu skaitu palīdzības saņēmēju starpā. Attiecīgi šo jautājumu izpētē ir iespējams balstīties tikai uz ekspertu intervijās (t.sk., pašvaldības sociālo dienestu pārstāvju intervijās) iegūto vispārīgo informāciju.

Saskaņā ar intervēto mērķa grupu pausto informāciju, romu tautības iedzīvotāji ir labi informēti par izplatītākajiem sociālās palīdzības veidiem, un tos izmanto, ja mājsaimniecība atbilst to saņemšanas kritērijiem. Vienlaikus tiek pieļauts, ka iespējamās situācijas, kad romu tautības iedzīvotājam būtu nepieciešams atbalsts vai pakalpojums, tas netiek saņemts, jo personai trūkst sociālo prasmju un informācijas par to, savukārt pakalpojuma nodrošinātājam (pašvaldības sociālā dienesta sociālais darbinieks, NVA darbinieks u.c.) trūkst intereses un vēlmes iedziļināties konkrētā klienta situācijā un to risināt.

Attiecībā uz mājokļa jomu, atšķirībā no citām valstīm Eiropā, romi Latvijā ir urbanizēta sabiedrība un dzīvo vienkopus ar pārējo sabiedrību. Romi dod priekšroku dzīvesvietai līdzās citiem kopienas locekļiem, taču to zemie ienākumi būtiski ierobežo mājokļu izvēles iespējas,⁴⁷ līdz ar to romi visbiežāk

⁴⁷ Latvijas Fakti (2015). Pētījums “Romi Latvijā”. Rīga, 95.-120. lpp. Pieejams:

dzīvo mājokļos, kas ir celti līdz 1946. gadam.⁴⁸ Saskaņā ar CSP 2022. gada datiem, romi Latvijā visbiežāk dzīvo lielās mājsaimniecībās, proti, 13,6% no romu mājsaimniecību sastāvā no sešām vai vairāk personām. Pamatā mājsaimniecību veido viens vai abi vecāki un bērni – 13,7% romu mājsaimniecību ir trīs un vairāk nepilngadīgi bērni.⁴⁹ Intervijās jautājot par romu sadzīves apstākļiem, tie netiek izcelti kā problēma, lai gan saskaņā ar CSP 2021. gada datiem, trīs no pieciem romiem dzīvo mājoklī bez centrālapkures un 45,3% romu mājokļu nav pieejama vannas istaba ar dušu vai vannu,⁵⁰ kas neatbilst 21. gadsimta mājokļa standartiem.

Mums dzīvokļi ir ar dažādiem apstākļiem. Ir dažādas mājas. Viena māja ir ar koplietošanas WC, otrā mājā, kurā ir sociālais dzīvoklis, tur ir ideālais variants, tur ir ar labierīcībām iekšelpas. [...] Ir arī pieejams mājoklis ar malkas apkuri, reizēm arī pašas persona lūdz piešķirt šādu mājokli, jo nevar citādi apmaksāt. Ja personai ir tiesības saņemt mājokli, tad viņa ir tiesīga pieprasīt gan pašvaldības sociālo dzīvokli, gan pašvaldības dzīvojamo telpu. Tur ir īres līgums līdz 10 gadiem. (SD_1)

Tad, kad ir problēma ar mājokli, viņi nevar paskaidrot savu vajadzību... Tad, kad viņi aiziet uz dzīvokļu nodaļu, viņi vairs nevar atrast vārdus un izskaidroties. (NVO_1)

Apkopojot intervēto mērķa grupu pausto informāciju, romu tautības iedzīvotājiem ir šādas vajadzības sociālās palīdzības, sociālo prasmju un mājokļa jomā:

- pašvaldībās, kurās dzīvo romu tautības iedzīvotāji, vismaz divi romu mediatori, kas palīdz saņemt nepieciešamo sociālo palīdzību un sociālos pakalpojumus;
- sociālajiem pakalpojumiem, kas tiek nodrošināti, ir jābūt ar individuālu pieeju;
- izpratnes celšanas pasākumi par bērnu audzināšanu un tiesiskā regulējuma prasībām attiecībā uz bērnu tiesību ievērošanu;
- sociālo darbinieku izpratnes veicināšana par darbu ar romu kopienas kā specifiskas mērķa grupas pārstāvjiem (piemēram, caur publicācijām žurnālā “Sociālais darbs Latvijā”).

Īstenoto pasākumu novērtējums

Plānā iekļautie pasākumi sociālās palīdzības, sociālo prasmju attīstības un mājokļa jomās un to sasniegšanas vērtējums ir sniegts 8. tabulā. Kā izriet no tabulas, ir iespējams izvērtēt tikai divus no astoņiem pasākumiem, proti, tos, par kuriem atbildīga bija Labklājības ministrija. Abi pasākumi ir īstenoti, ir pieejami dati, kas rāda, ka pasākumos ir piedalījušies ar romu tautības pārstāvji. Savukārt atbalsta pasākumi mājokļa jomā nav izvērtējumi, jo nav pieejami dati par labuma guvējiem etniskajā griezumā, lai gan intervēto ekspertu vērtējumā pastāv nozīmīgas šaubas par romu iespējām piekļūt šiem atbalsta pasākumiem.

https://www.km.gov.lv/sites/km/files/romi_latvija_petijums_lv1.pdf (sk.14.12.2024)

⁴⁸ CSP (Oficiālais statistikas portāls) (n.d.) Statistikas tēmas > Labklājības un vienlīdzības rādītāji > Sociālā iekļaušanās > Sociālā iekļaušanās. Riska grupa: romi. Pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/labklajibas-un-vienlidzibas-raditaji/sociala-ieklausanas-riska-grupa-romi> (skatīts 02.12.2024.)]

⁴⁹ CSP (Oficiālais statistikas portāls) (2023). “Sociālā iekļaušanās: preses relīze”. Pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/labklajibas-un-vienlidzibas-raditaji/sociala-ieklausanas-preses-relizes/18989?themeCode=SI> (skatīts 14.12.2024.)

⁵⁰ Oficiālās statistikas portāls (2023). “Sociālā iekļaušanās: preses relīze”. Pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/labklajibas-un-vienlidzibas-raditaji/sociala-ieklausanas-preses-relizes/18989?themeCode=SI> (skatīts 14.12.2024.)

8. tabula. Plānā ietvertu pasākumu izpilde – Sociālās palīdzības, sociālo prasmju attīstības un mājokļa jomas joma

Pasākumi	Atbildīgā institūcija	Vērtējums
Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu nodrošināšana sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautām personu grupām, tai skaitā romiem	LM	Sasniegts
Ģimenes asistenta pakalpojuma iedzīvināšana un attīstība pašvaldībās	LM	Sasniegts
Sociālo mājokļu atjaunošana un skaita palielināšana	EM	Nav informācijas
Atbalsta sniegšana ilgtspējīgu, zemu ekspluatācijas un būvniecības izmaksu mājokļiem primāri teritorijās ar jaunu darba vietu potenciālu	EM	Nav informācijas
Mājokļu pieejamības uzlabošana grūtībās nonākušiem un nelabvēlīgā situācijā esošiem iedzīvotājiem	EM	Nav informācijas
Atbalsts privātpersonām saņemt grantu mājokļa iegādei vai būvniecībai	EM	Nav informācijas
Atbalsts privātpersonām mājokļu iegādei vai būvniecība	EM	Nav informācijas
Energoefektivitātes paaugstināšana dzīvojamās ēkās un resursu efektīva izmantošana	EM	Nav informācijas

Attiecībā uz pasākumu **“Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu nodrošināšana sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautām personu grupām, tai skaitā romiem”**, ko koordinēja un uzraudzīja LM, bet faktiski īstenoja SIF, ir jāņem vērā, ka romi bija viena no potenciālajām atbalsta mērķa grupām, kā tas izriet no pētījuma⁵¹, uz kura pamata tika izstrādāts atbalsta mehānisms. Tomēr galvenās atbalsta pasākuma aktivitātes ir īstenotas līdz 2022. gadam, kas ir Plāna tvērums, attiecīgi sasniegtie rezultāti nav attiecināmi uz Plāna darbības periodu. Savukārt 2022. gadā pasākumā tika iesaistīti 5 romi, no tiem 3 iesaistījušies izglītībā, nodarbinātībā vai uzsākuši darba meklējumus. Tā kā pasākums ir īstenots un ir sasniedzis arī romu kopienas pārstāvjus, Plāna izvērtējuma ietvaros tiek atzīts, ka pasākums ir sasniegts.

Arī pasākumam **“Ģimenes asistenta pakalpojuma iedzīvināšana un attīstība pašvaldībās”**, ko īstenoja LM, ir pieejami rezultatīvie rādītāji. 2023. gadā projekta ietvaros “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” ģimenes asistenta apmācības uzsāka viens roms.⁵² Pēc intervēto mērķa grupu domām, rezultatīvais rādītājs ir likumsakarīgs, jo liela daļa romu iedzīvotāju zemās izglītības dēļ neatbilst atlases kritērijiem, lai uzsāktu mācības.

Tā kā ģimenes asistenta pakalpojums ir vērsts uz ģimenes sociālo prasmju attīstību, tad tas ir kopumā piemērots pakalpojums romu ģimenēm. Ģimenes asistenta pakalpojums ir pieejams gan pašvaldībās,

⁵¹ Sk. BISS (2017). *Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte*. Rīga: Baltic Institute of Social Sciences. Pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/petij_sif_motivac_paaugst_un_atbalst_pakalpoj_potencial%2Bmerk_a%2Bgrup_profiles_un_vaj_izpete.pdf (skatīts 12.12.2024.)

⁵² Pēc KM sniegtās informācijas dati par romu līdzdalības veicināšanas pasākumu īstenošanu valsts institūcijās un nacionāla līmeņa organizācijās

kurās ir liels romu tautības iedzīvotāju skaits un kuras tāpēc jau vairākus gadus iepērk ģimenes asistenta pakalpojumu no sociālo pakalpojumu sniedzējiem, gan pašvaldībās, kuras bija iesaistījušās pilotprojektā (pasākumā “Ģimenes asistenta pakalpojuma iedzīvināšana un attīstība pašvaldībās”). Lai gan no citiem šajā nozarē veiktajiem pētījumiem ir zināms, ka pilotprojekta ietvaros atbalstu ir saņēmušas arī romu ģimenes⁵³, nav pieejama precīza statistika par precīzu labuma guvēju skaitu. Attiecīgi secināms, ka atbalsta pasākums ir sasniegts, taču bez tā tvērumu raksturojošiem datiem.

Padziļinātās intervijas ar pašvaldību sociālo dienestu pārstāvjiem rāda, ka pašvaldībās tiek piedāvāti dažādi sociāli pakalpojumi sociālo prasmju attīstīšanai vai ģimenes locekļu aprūpes atbalstam, taču to mērķa grupas tiek definētas pēc citām pazīmēm, piemēram, jaunieši, personas ar invaliditāti u.tml. Intervijās tiek uzsvērts, ka šie pakalpojumi ir pieejami arī romiem un nebūtu pareizi strukturēt sociālo pakalpojumu pieejamību pēc etniskās pazīmes, jo tas var potenciāli veicināt gan segregāciju, gan mērķa grupas sociālo atstumtību. Vienlaikus nav datu, kas ļautu pierādīt, ka romu kopienas pārstāvji piekļūst un izmanto minētos pakalpojumus, kā rezultātā to uzskaitījums un iekļaušana šajā ziņojumā nav uzskatāms par lietderīgu, jo var radīt maldīgu priekšstatu par romu kopienai nodrošinātā atbalsta apmēru.

⁵³ Sk. BISS (2023). *Pētījums par ģimenes asistenta pakalpojuma efektivitāti atbalsta nodrošināšanā ģimenēm*. Rīga: Baltic Institute of Social Sciences. Pieejams: https://ppdb.mk.gov.lv/wp-content/uploads/2023/10/Gim_asistents_gala_zinojums.pdf (skatīts 13.12.2024.)

6. Rīcības virziens: tiesību aizstāvība, cilvēktiesības, diskriminācijas mazināšana

Tiesību aizstāvības, cilvēktiesību un diskriminācijas mazināšanas rīcības virzienā ir iekļauti četri pasākumi: (1) romu līdzdalības veicināšana tiesību un interešu aizstāvības jomā; (2) stereotipu, aizspriedumu, diskriminācijas mazināšana; (3) romu situācijas izpēte cilvēktiesību jomā un (4) projekts “Ceļā uz iecietīgāku sabiedrību: informēšana, izglītošana, atbalsts un sadarbība”. Par pasākumu īstenošanu atbildīgās institūcijas ir Latvijas Republikas tiesībsargs un biedrība “Latvijas Cilvēktiesību centrs”.

Mērķa grupas situācija

Līdz šim veiktie pētījumi, gan arī intervēto mērķa grupu pārstāvji atzīst, ka romi Latvijā ir viena no visdiskriminētākajām iedzīvotāju grupām⁵⁴. Intervēto mērķa grupu pārstāvju sniegtā informācija apstiprina, ka romu tautības iedzīvotāji vēl aizvien dažādās dzīves situācijās saskaras ar diskrimināciju, piemēram, no darba devēju un izīrētāju puses, jo īpaši mazākās pašvaldībās. Raksturīgi, ka gadījumā, kad darba devējs vai izīrētājs uzzina, ka vakancei vai mājoklim piesakās romu tautības iedzīvotājs, tiek atrasts aizbaidinājums, kāpēc vakance vai mājoklis vairs nav pieejams. Tāpat atsevišķi mērķa grupu pārstāvji norāda, ka diskriminējoša attieksme novērojama arī izglītības jomā, piemēram, jau iepriekš pieņemot, ka romu tautības izglītojamajam nevar būt pietiekoši labas sekmes, lai spētu pieteikties izglītības iestādē vai arī no pedagoga puses pret romu izglītojamo tiek pausta nievājoša attieksme.

Viņš gribēja pamainīt skolu un viņu neņēma skolā, jo viņš ir roms: tev jau noteikti ir sliktas sekmes; mūsu skolā ir tādi labākie skolnieki. Kaut gan viņam nav sliktas sekmes, viņš ir tāds pats jauniešs kā pārējie. Viņam ir jāņem līdzi sociālais darbinieks, lai viņam atļautu iestāties skolā. Un arī romiem, kuriem ir tumšāka ādas krāsa, viņiem ir diezgan grūti, jo viņus apsaukā dažādos vārdos. (NVO_2)

Cilvēks piesakās uz interviju, atnāk, darba devējs ierauga, ka ir roms – nē, vakance jau ir aizpildīta. (M_8)

Būtiski uzsvērt, ka pieejamā informācija rāda, ka vairums romu, saskaroties ar diskriminācijas gadījumiem, situāciju ir risinājuši individuāli vai vispār nav aizstāvējuši savas tiesības. Tiesībsarga biroja sniegtā informācija rāda, ka Plāna darbības laikā tiesībsargam nav bijuši iesniegumi par romu diskrimināciju, tāpēc īpaši papildu pasākumi, blakus tiem, kas ir iekļauti Plānā un aplūkoti nākamajā nodaļā, nav īstenoti. Savukārt romu tautības pārstāvji, kā liecina romu NVO sniegtā informācija, uzskata, ka savu tiesību aizsardzība nedos rezultātu: “*Es viņiem stāstu, ka var uzrakstīt [iesniegumu], var pasūdzēties, bet atbilde ir: “Kas romus klausīs, ko mēs sūdzēsimes?”*”

⁵⁴ Sk. BISS (2017). *Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte*. Rīga: Baltic Institute of Social Sciences, 135.lpp. Pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/petij_sif_motivac_paaugst_un_atbalst_pakalpoj_potencial%2Bmerk_a%2Bgrup_profiles_un_vaj_izpete.pdf (skatīts 12.12.2024.); Kaprāns, M., Mieriņa, I. Saulītis, A. (2020). *Starpkultūru stereotipi un aizspriedumi Latvijā*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. Pieejams: https://www.integration.lv/uploads/files/informativie-materiali/lu_petijums_sapc.pdf (skatīts 13.12.2024.)

Balstoties uz intervēto mērķa grupu pausto informāciju, romu kopienai ir šādas vajadzības tiesību aizstāvības, cilvēktiesības un diskriminācijas mazināšanas jomā:

- intensīvākas izglītojošas sabiedrības kampaņas, ar mērķi mazināt pastāvošos stereotipus un aizspriedumus plašākā sabiedrībā;
- romu kā mērķa grupas izglītošana un iedrošināšana par savu tiesību aizstāvību;
- romu mediatoru izglītošana par to, kā atpazīt un rīkoties gadījumos, kad pret romiem vērsta diskriminācija un naida runu/naida noziegums, lai veicinātu romu tiesību aizsardzību;
- proaktīvas tiesībsarga un citu cilvēktiesību, darba tiesību u.tml. aizsargājošo institūciju (piemēram, Valsts darba inspekcijas) un NVO iesaiste romu diskriminācijas gadījumu izskatīšanā pēc būtības.

Īstenoto pasākumu novērtējums

Plānā iekļautie pasākumi tiesību aizstāvības, cilvēktiesību un diskriminācijas mazināšanas rīcības virzienā un to sasniegšanas vērtējums ir sniegts 9. tabulā.

9. tabula. Plānā ietvertu pasākumu izpilde – tiesību aizstāvības, cilvēktiesību un diskriminācijas mazināšanas joma

Pasākumi	Atbildīgā institūcija	Vērtējums
Romu līdzdalības veicināšana tiesību un interešu aizstāvības jomā	TB	Sasniegts
Stereotipu, aizspriedumu, diskriminācijas mazināšana	TB	Sasniegts
Romu situācijas izpēte cilvēktiesību jomā	TB	Sasniegts
Projekts “Ceļā uz iecietīgāku sabiedrību: informēšana, izglītošana, atbalsts un sadarbība”	LCC	Sasniegts

Tiesībsarga birojs Plāna ietvaros īstenoja trīs pasākumus – “Romu līdzdalības veicināšana tiesību un interešu aizstāvības jomā”, “Stereotipu, aizspriedumu, diskriminācijas mazināšana” un “Romu situācijas izpēte cilvēktiesību jomā”. Visi pasākumi īstenoti, un secināms, ka tie ir sasniegti.

Pasākuma “**Stereotipu, aizspriedumu, diskriminācijas mazināšana**” ietvaros 2022. gadā tika izveidoti videostāsti, kas tika demonstrēti informatīvās kampaņas “Tautība ir iespēja. Romi – vieni no mums” ietvaros. Savukārt 2023. gadā Tiesībsarga birojs turpināja īstenot informatīvo kampaņu, lai parādītu, ka neatkarīgi no tautības cilvēkiem ir vienas un tās pašas vajadzības.⁵⁵

Pasākuma “**Romu līdzdalības veicināšana tiesību un interešu aizstāvības jomā**” ietvaros 2022. gadā un 2023. gadā Tiesībsarga birojā bija piesaistīts konsultants, lai nodrošinātu romu kopienas pārstāvjiem konsultācijas par dažādiem jautājumiem, taču neviens romu tautības iedzīvotājs nav izmantojis šo iespēju. Saskaņā ar intervēto mērķa grupu teikto, romu tautības iedzīvotāji Latvijā ir viena no visvairāk diskriminētajām iedzīvotāju grupām, līdz ar to rodas jautājums par īstenotā pasākuma spēju sasniegt mērķa grupu. Ņemot vērā, ka romu tautības iedzīvotāju starpā ir ļoti augsts iedzīvotāju īpatsvars ar zemu izglītību, kuriem tādējādi ir ierobežotas iespējas piekļūt dažādiem

⁵⁵ Pēc KM sniegtās informācijas dati par romu līdzdalības veicināšanas pasākumu īstenošanu valsts institūcijās un nacionāla līmeņa organizācijās

resursiem, t.sk. informācijai, kā arī romu tautības iedzīvotāju izteikto neuzticību institūcijām un sabiedrībai kopumā, no pasākuma īstenotāju puses bija sagaidāma lielāka proaktivitāte romu interešu aizstāvības jomā. Līdz ar to var uzskatīt, ka pasākums ir īstenots formāli, nevis pēc būtības.

Tāpat arī pasākuma **“Romu situācijas izpēte cilvēktiesību jomā”** īstenošana vērtējama kā sasniegta. Pasākuma ietvaros 2022. gadā tika nodrošināta 2021. gadā veiktā pētījuma “Romu situācija Latvijā”⁵⁶ ietvaros izstrādāto rekomendāciju kontrole.⁵⁷ Tas nozīmē, ka Plāna pamata darbības laikā pasākuma īstenošana bija lielā mērā noslēgusies un turpmākās darbības īstenotas ierobežotā apmērā. Jāatzīmē, ka pasākuma īstenotāju skatījumā vēlākā laika posmā KM iniciētais pētījums par romu situāciju Latvijā⁵⁸ dublē Tiesībarga biroja speciālistu veikto pētījumu, tomēr, iepazīstoties ar abu pētījumu ziņojumiem, izvērtējuma autori secina, ka tie ir viens otru papildinoši un vērsti uz atšķirīgu romu kopienas vajadzību noskaidrošanu.

Latvijas cilvēktiesību centrs Plāna ietvaros īstenoja vienu pasākumu – projektu **“Ceļā uz iecietīgāku sabiedrību: informēšana, izglītošana, atbalsts un sadarbība”**, un secināms, ka tas ir sasniegts. 2023. gadā Rīgā notika informatīvais seminārs “Romī par iecietību un pret diskrimināciju!”, kurā piedalījās 20 dalībnieki no dažādiem Latvijas reģioniem. Tā laikā dalībniekiem bija iespēja padziļināt savas zināšanas par to kā atpazīt pret romiem vērstu diskrimināciju un naida runu/naida noziegumus un kā praktiski rīkoties katrā atsevišķā gadījumā, t.sk. kur vērsties pēc palīdzības, lai atbalstītu cietušos un iedrošinātu tos ziņot par diskriminācijas izpausmēm.

Lai gan visi tiesību aizstāvības, cilvēktiesību un diskriminācijas mazināšanas jomas pasākumi ir īstenoti Plānā paredzētajā apjomā, izvērtējot izvērtējuma ietvaros gūto informāciju, secināms, ka to apjoms jau sākotnēji ir bijis nepietiekams, tādējādi nav spējis sniegt būtisku ieguldījumu romu faktiskās situācijas uzlabošanā. Secināms, ka šādi atbalsta pasākumi ir jāturpina un jāintensificē gan attiecībā uz romu kopienas spēju atpazīt diskriminācijas gadījumus, gan attiecībā uz vēlmi tos risināt un vērsties ar iesniegumiem atbilstošajās institūcijās. Šeit ir redzama ne tikai vispārējo un cilvēktiesību aizsardzību vērsto NVO, bet arī romu NVO loma kopienas tiesību aizsardzības spējas stiprināšanā.

⁵⁶ Ilves, A.; Freiberga, K.; Dragune, K. (2021/2022). *Romu situācija Latvijā*. Rīga: Latvijas Republikas tiesībsargs. Pieejams: https://www.tiesibsargs.lv/wp-content/uploads/2022/07/romu_situacija_latvija_2022_1648646871.pdf (skatīts 14.12.2024.)

⁵⁷ Pēc KM sniegtās informācijas dati par romu līdzdalības veicināšanas pasākumu īstenošanu valsts institūcijās un nacionāla līmeņa organizācijās

⁵⁸ Sk. Civitta Latvija (2023). *Pētījums par romu situāciju Latvijā*. Rīga. Pieejams: <https://www.km.gov.lv/lv/media/35865/download?attachment> (skatīts 14.12.2024.)

Secinājumi un priekšlikumi turpmāko romu stratēģiskā ietvara pasākumu izstrādei

Plāns romu stratēģiskā ietvara pasākumu īstenošanai 2022.–2023. gadam ir nacionālais īstermiņa starpnozaru politikas plānošanas dokuments. Lai gan piedāvātie atbalsta pasākumi atbilst romu kopienas vajadzībām, tie izriet no citu nozaru – izglītības, nodarbinātības, sociālās aizsardzības, mājokļa, veselības aprūpes, kultūras politikas, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas – politikas pamatnostādņēm, un pamatā nav mērķa grupai specifiski. Kultūras ministrijai kā par Plāna izstrādi un izpildi atbildīgajai institūcijai nav mandāta uzdot citu nozaru ministrijām īstenot kādus citus, mērķtiecīgi orientētus atbalsta pasākumus romu kopienas situācijas uzlabošanai, ja tādi nav paredzēti attiecīgo iestāžu darba dienaskārtībā. Šie dokumenta sagatavošanas priekšnosacījumi izskaidro Plāna izvērtējuma rezultātus.

Plāns kā politikas plānošanas ļauj aktualizēt romu iekļaušanas veicināšanas politikas aktualitāti sabiedrībā un apkopot informāciju par valstī kopumā pieejamajiem atbalsta pasākumiem. Vienlaikus tas ir īstermiņa dokuments, taču daudzas problēmas, ar kurām sastopas romu kopiena Latvijā, piemēram, izglītības, nodarbinātības, veselības aprūpes, diskriminācijas mazināšanas u.c. jomās, ir risināmas ilgtermiņā, vairākos secīgos Plānos īstenojot saturiski līdzīgas aktivitātes, kuru kopīgi sasniegtais rezultāts atspoguļosies datos aptuveni 7-10 gadu ilgā termiņā. Vienlaikus būtiska ir arī regulāra situācijas uzraudzīšana (monitorings) attiecībā uz to, vai nav vērojama noteiktu romu situāciju raksturojošo rādītāju pasliktināšanās, kas savukārt prasa tūlītēju intervenci, lai novērstu jebkādu negatīvo tendenču padziļināšanos.

Vienlaikus jānorāda, ka Plāna ietekmes izvērtējuma veikšanu apgrūtina datu trūkums, kas ļautu analizēt piedāvāto atbalsta pasākumu pieejamību romu tautības griezumā un salīdzinājumā ar citiem pasākuma labuma guvējiem. Šeit atbalstāma un paplašināma ir CSP uzsāktā datu uzkrāšana specifiski par romu mērķa grupas situāciju (oficiālajā statistikas portālā ir atklāta sadaļa “Romu (čigānu) īpatsvars un raksturojošie rādītāji”), lai gan šobrīd informācija ir pieejama ierobežotā apmērā (mājsaimniecības lielums, vecuma grupas, izglītības līmenis, nodarbinātība, mājokļa labiekārtošanas rādītāji un mājokļa apstākļi). Šobrīd par dažādu datu uzkrāšanu savā nozarē atbildīgās institūcijas (IZM, LM, EM, VM) norāda, ka personas etniskā piederība ir īpaši sensitīva informācija, tāpēc tās vākšana netiek pieļauta. Tā rezultātā nav iespējams izstrādāt secinājumus, cik lielā mērā vispārīgi dizainēti pasākumi ir piemēroti romu kopienas situācijas uzlabošanai Latvijā, kā arī būtiski ierobežo iespējas regulāri novērtēt un uzraudzīt romu situācijas izmaiņas Latvijā. Lai uzlabotu romu situācijas uzraudzību un savlaicīgu datu apkopošanu, nepieciešams rast risinājumus regulārai datu apkopošanai par šajā Plānā iekļautajiem rādītājiem, par kuriem informācija netika iegūta. Tāpat sadarbībā ar romu kopienu, datu aizsardzības speciālistiem un CSP nepieciešams izvērtēt iespējamos risinājumus, kā ļaut romiem atzīt, ka datus par viņu etnisko piederību iespējams izmantot statistiskās informācijas apkopošanas nolūkiem.

Plāna ietekmes novērtējumam tika definēti desmit rezultatīvie rādītāji, no kuriem pieci ir novērtēti kā “nav sasniegti”, bet par piecu sasniegšanu izvērtējuma sagatavošanas brīdī informācija nebija

pieejama. Attiecībā uz rezultatīvajiem rādītājiem, kuri nav sasniegti, ir jāņem vērā, ka izvērtējot prognozēto rādītāja vērtību 2024. gadam, uz kā balstīt Plāna ietekmes izvērtējumu, dokumenta autori ir noteikuši pārāk strauju izvēlēto rādītāju uzlabošanās dinamiku, kas nav piemērota ne Latvijas romu kopienas sastapto problēmu risināšanas iespējām, piemēram, izglītības un nodarbinātības jomā, kā arī diskriminācijas mazināšanas jomā, un arī potenciāli nav iespējams sasniegt tik īsā termiņā, kāds ir Plāna darbības periods. Attiecīgi politikas veidotājiem ir ieteicams, turpmāk strādājot ar romu iekļaušanās veicināšanu Latvijā, prognozēt mazāk straujas situācijas izmaiņas, ja vien Plāns neiekļauj tādus pasākumus, kas nodrošina ļoti intensīvu intervenci.

Plānā kopumā ir ietverts 31 atbalsta pasākums, kuri izvērtēti, iedalot tos sešos rīcības virzienos: (1) izglītība, (2) nodarbinātība, (3) kultūras attīstība, etniskās identitātes saglabāšana, vēsturiskā mantojuma apzināšana, (4) veselība, (5) sociālā palīdzība, sociālo prasmju attīstība un mājokļa joma un (6) tiesību aizstāvība, cilvēktiesības, diskriminācijas mazināšana. Vērtējot atbalsta pasākumu tvērumu un to skaitu katrā no sabiedrības dzīves jomām, secināms, ka tie nav viendabīgi un proporcionāli, respektīvi, pasākumu sarakstā ir ietverti gan šauri, vienreiz īstenojami pasākumi, gan plaši intervences virzieni, kuri ietver dažādus citus atbalsta pasākumus. Šāda Plāna organizācija ietekmē arī iegūtos rezultātus, respektīvi, lai gan pasākumi atšķiras pēc savas potenciālās ietekmes, tas nav nolasāms 10. tabulā, kurā sniegts apkopojums par Plānā ietverto atbalsta pasākumu skaitu un to izpildes statusu.

10. tabula. Plānā ietverto atbalsta pasākumu sasniegšanas novērtējuma kopsavilkums

Joma/ rīcības virziens	Kopējais rīcības virzienam atbilstošo pasākumu skaits	Sasniegto pasākumu skaits	Nesasniegto pasākumu skaits	Nav informācijas par pasākuma rezultātiem
Izglītība	6	0	0	6
Nodarbinātība	1	0	0	1
Kultūras attīstība, etniskās identitātes saglabāšana, vēsturiskā mantojuma apzināšana	11	8	2	1
Veselība	1	0	1	0
Sociālā palīdzība, sociālo prasmju attīstība un mājoklis	8	2	0	6
Tiesību aizstāvība, cilvēktiesības, diskriminācijas mazināšana	4	4	0	0
Kopā	31	14	3	14

Kā redzams 10. tabulā, no 31 Plānā iekļautajiem pasākumiem 14 ir sasniegti, trīs – nav sasniegti un vēl par 14 pasākumu rezultātiem nav pieejama atbilstoša informācija, kas ļautu pārliecināties par tā rezultātiem un potenciālo ietekmi uz romu mērķa grupu.

Būtiski, ka gan pētījumos, gan intervēto institūciju, pašvaldību un NVO starpā pastāv vienprātība par to, ka vislielāko ieguldījumu romu situācijas uzlabošanā nākotnē spēj sniegt intervences programmas izglītības jomā, taču tieši šī ir viena no jomām, par kuru izvērtējuma ietvaros neizdevās iegūt pietiekami daudz informācijas. Vienlaikus ir būtiski panākt, ka par nozari atbildīgā institūcija – Izglītības un zinātnes ministrija – uzņemas vairāk atbildības par Plānā ietvertu pasākumu īstenošanu un tās padotības iestādes intensīvāk uzrauga atbalsta pasākumu īstenošanas kvalitāti izglītības iestāžu līmenī.

Līdzīgi nozīmīga joma, it īpaši, nabadzības mazināšanas kontekstā ir romu nodarbinātības veicināšana, t.sk., zemās formālās izglītības radīto problēmu iekļauties darba tirgū pieaugušajiem romiem risināšana. Lai gan plānoto atbalsta pasākumu ietvaros ir bijuši centieni izstrādāt pilotprojektus šo problēmu risināšanai, tie nav sasnieguši rezultātu dažādu administratīvo procedūru radīto šķēršļu un mērķa grupas specifisko nosacījumu dēļ (piemēram, apmācību vietas tuvums, ierobežoti finanšu līdzekļi, orientēšanās ar bērnu aprūpi mājās, kas kavē iespēju piedalīties pasākumos ārpus ierastās vides u.tml.).

Izvērtējot dažādus piedāvātos pasākumus, vērojams, ka Latvijas publiskās pārvaldes un pašvaldību iestādēm bieži trūkst intereses risināt specifiskos romu kopienai raksturīgos šķēršļus, kā rezultātā vērtīgas iniciatīvas tiek uzsāktas, bet, sastopoties ar dažādiem šķēršļiem, netiek īstenotas. Tāpat pasākumu īstenošanai piešķirto finanšu līdzekļu apmērs ir ierobežots, attiecīgi nav iespējams veidot ilgtermiņa, visaptverošas un secīgas romu atbalsta programmas, kas varētu sniegt būtisku situācijas uzlabošanos.

Lai gan romu mediatoru iniciatīva un izveidotais tīkls nav Plānā iekļautais atbalsta pasākums, tā tiek atzīta par visnozīmīgāko romu kopienas atbalsta instrumentu un vidutājs starp kopienu un dažādām valsts pārvaldes iestādēm. Tā ir savu efektivitāti pierādījusi iniciatīva. Ar romu mediatoru palīdzību izdodas arī novadīt līdz kopienas locekļiem noteiktas nacionāla un pašvaldību līmeņa iniciatīvas, veicinātu romu kopienas dalību un pasākumu efektivitāti. Tiek atzīts, ka šī iniciatīva ir jāturpina un jāpaplašina, taču šim nolūkam nepieciešamie finanšu resursi ir ierobežoti un ir pieejami tikai no dažādu projektu līdzekļiem. Kultūras ministrijai sadarbībā ar Latvijas Pašvaldību savienību un Latvijas Lielo pilsētu asociāciju ir ieteicams celt romu mediatoru atpazīstamību, lai pārliecināti pašvaldību vadību par nepieciešamību atbalstīt šo iniciatīvu no attiecīgo pašvaldību budžeta līdzekļiem.

Izmantoto literatūras avotu saraksts

BISS – Baltic Institute of Social Sciences (2017). *Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte*. Rīga. Pieejams:

http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/petij_sif_motivac_paaugst_un_atbalst_pakalpoj_potencial%2Bmerka%2Bgrup_profiles_un_vaj_izpete.pdf

BISS – Baltic Institute of Social Sciences (2019). *Vidusposma izvērtējums par horizontālā principa “Vienlīdzīgas iespējas” īstenošanas ietekmi uz dzimumu līdztiesības veicināšanu, personu ar invaliditāti tiesību ievērošanu un iekļaušanu, diskriminācijas novēršanu 2014.-2020. gada Eiropas Savienības fondu plānošanas periodā*. Rīga. Pieejams:

https://www.esfondi.lv/assets/izv%C4%93rt%C4%93jumi/2014_2020/2019/biss_petijuma_zinojums_08_03_2019.pdf

BISS – Baltic Institute of Social Sciences (2023). *Pētījums par ģimenes asistenta pakalpojuma efektivitāti atbalsta nodrošināšanā ģimenēm*. Rīga: Baltic Institute of Social Sciences. Pieejams: https://ppdb.mk.gov.lv/wp-content/uploads/2023/10/Gim_asistents_gala_zinojums.pdf

Civitta Latvija (2023). *Pētījums par romu situāciju Latvijā*. Rīga. Pieejams: <https://www.km.gov.lv/lv/media/35865/download?attachment>

CSP (Oficiālais statistikas portāls) (2024). “Sociālā iekļaušanās: izglītība”. Pieejams:

<https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/labklajibas-un-vienlidzibas-raditaji/sociala-ieklausanas/15266-sociala>

CSP (Oficiālais statistikas portāls) (2023). “Sociālā iekļaušanās: preses relīze”. Pieejams:

<https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/labklajibas-un-vienlidzibas-raditaji/sociala-ieklausanas/preses-relizes/18989?themeCode=SI>

CSP (Oficiālais statistikas portāls) (2024). “Sociālā iekļaušanās: veselība”. Pieejams:

<https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/labklajibas-un-vienlidzibas-raditaji/sociala-ieklausanas/15185-sociala>

CSP (Oficiālais statistikas portāls) (n.d.). Statistikas tēmas > Labklājības un vienlīdzības rādītāji > Sociālā iekļaušanās > Sociālā iekļaušanās. Riska grupa: romi. Pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/labklajibas-un-vienlidzibas-raditaji/sociala-ieklausanas/sociala-ieklausanas-riska-grupa-romi>

CSP (Oficiālās statistikas portāls) (n.d.). Statistikas datubāze > Iedzīvotāji > Iedzīvotāju skaits un raksturojošie rādītāji > Etniskais sastāvs > IRE100. Romu (čigānu) īpatsvars un raksturojošie rādītāji 2011 – 2024. Pieejams: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START_POP_IR_IRE/IRE100/

Eiropas Padomes ieteikums par romu līdztiesību, iekļaušanu un līdzdalību (2021/C 93/01). Pieejams: <https://op.europa.eu/lv/publication-detail/-/publication/05c5aac3-8855-11eb-ac4c-01aa75ed71a1/language-lv>

Eduro Latvija (2024). “Aptaujas rezultāti par pasākumiem romu izglītojamo atbalstam un iesaistei pirmsskolas un pamatzglītības programmas apguvē.” Prezentācija. Npublicēts materiāls.

Izglītības iniciatīvu centrs (2022). *Pilsoniskās sabiedrības monitoringa ziņojums par nacionālā romu stratēģiskā ietvara kvalitāti Latvijā*. Rīga. Pieejams: https://romacivilmonitoring.eu/wp-content/uploads/2023/02/RCM2-C4-2022-Latvia_final_LV.pdf

Kaprāns, M., Mieriņa, I. Saulītis, A. (2020). *Starpkultūru stereotipi un aizspriedumi Latvijā*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. Pieejams: https://www.integration.lv/uploads/files/informativie-materiali/lu_petijums_sapc.pdf

Kultūras ministrija (2024). *Kopsavilkums par atsevišķu valsts pārvaldes uzdevumu veikšanu sabiedrības izpratnes veicināšanai par romu kultūru, mākslu un vēsturi, tostarp romu genocīdu*, Pieejams: <https://www.km.gov.lv/lv/media/37980/download?attachment>

Latvijas Fakti (2015). Pētījums “Romi Latvijā”. Rīga. Pieejams: https://www.km.gov.lv/sites/km/files/romi_latvija_petijums_lv1.pdf

Latvijas Kultūras akadēmija (2022). *Pētījums par Latvijas mazākumtautību nevalstiskajām organizācijām*. Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija. Pieejams: <https://www.km.gov.lv/lv/media/32253/download?attachment>

Ilves, A.; Freiberga, K.; Dragune, K. (2021/2022). *Romu situācija Latvijā*. Rīga: Latvijas Republikas tiesībsargs. Pieejams: https://www.tiesibsargs.lv/wp-content/uploads/2022/07/romu_situacija_latvija_2022_1648646871.pdf

Ministru kabineta rīkojums Nr. 310 (03.05.2022.). *Par plānu romu stratēģiskā ietvara pasākumu īstenošanai 2022.–2023. gadam*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/332093-par-planu-romu-strategiska-ietvara-pasakumu-istenosanai-2022-2023-gadam>

Ministru kabineta rīkojums Nr. 709 (27.08.2024.). *Plāns romu stratēģiskā ietvara pasākumu īstenošanai 2024.–2027. gadam*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/354561-plansromu-strategiska-ietvara-pasakumu-istenosanai-20242027gadam>

Special Eurobarometer 535. *Discrimination in the European Union*. Pieejams: <https://europa.eu/eurobarometer/api/deliverable/download/file?deliverableId=88556>

1. pielikums: pētījuma dalībnieku – padziļināto interviju dalībnieku saraksts

Nr.p.k.	Pētījuma mērķa grupa	Institūcija	Dalībnieka vārds
1.	Atbildīgās institūcijas	Kultūras ministrija	Jeļena Šaicāne
2.		Kultūras ministrija	Iļona Jekele
3.		Labklājības ministrija	Ilze Skrodele-Dubrovskā
4.		Labklājības ministrija	Evija Kūla
5.		Labklājības ministrija	Svetlana Djačkova
6.		Nodarbinātības valsts aģentūra	Anda Bogdāne
7.		Veselības ministrija	Laura Boltāne
8.		Sabiedrības integrācijas fonds	Alda Sebre
9.		Sabiedrības integrācijas fonds	Sigita Zankovska-Odiņa
10.		Tiesībsarga birojs	Anete Ilves
11.		Ekonomikas ministrija	Elvijs Kalnkambers
12.		Ekonomikas ministrija	Baiba Cīrule
13.		Latvijas Cilvēktiesību centrs	Anhelita Kamenska
14.		Romu kultūras centrs	Roksana Rudeviča
15.		Romu kultūras centrs	Normunds Rudevičs
16.	Sociālie dienesti	Rīgas valstspilsētas pašvaldības Labklājības departaments	Ruta Klimkāne
17.		Rīgas sociālais dienests	Inga Ratfeldere
18.		Rīgas sociālais dienests	Aija Rolmane
19.		Rīgas sociālais dienests	Gunita Biteniece
20.		Ventspils sociālais dienests	Ludmila Dārziņa
21.		Talsu sociālais dienests	Inga Makstniece
22.		Talsu sociālais dienests	Antra Indriksone
23.		Krāslavas sociālais dienests	Dagnija Lisenoka
24.		Jelgavas sociālais dienests	Jeļena Laškova
25.	Romu NVO	Latvijas romu sieviešu biedrības “Sāre khetene”	Malda Avramenko
26.		Radošās apvienības jauniešiem “TREPES”	Ramona Liepiņa
27.		Jelgavas pilsētas un novada romu biedrība “Romanu Drom”	Anžela Janavičute
28.		Jēkabpils romu biedrība “ŠĀTRA”	Radimins Leiskins

2. pielikums: interviju vadlīnijas ar mērķa grupām

Atbildīgo institūciju pārstāvju vadlīnijas

Lūdzu, iesākumā mazliet pastāstiet kāda ir Jūsu un Jūsu pārstāvētās institūcijas saistību ar “Plāna romu stratēģiskā ietvara pasākumu īstenošanai 2022.–2023. gadam” sagatavošanu un īstenošanu, darbu ar romu mērķa grupu? Kāda veida pasākumus/ projektus īstenojat? Ar kādām organizācijām un institūcijām (valsts/ pašvaldību/ starptautiskajām) Jūs sadarbojaties saistībā ar Romu plāna īstenošanu?

Situācijas raksturojums

Sakiet, lūdzu, kāda ir romu šī brīža situācija Latvijā [saistībā ar Jūsu iestādes kompetences jomu]? Vai starp reģioniem/ pašvaldībām vērojamas kādas atšķirības? Ja jā, kādas un ar ko tās ir saistītas?

Kompetences jomas:

- izglītības joma;
- nodarbinātības joma;
- kultūras attīstība/ etniskās identitātes saglabāšana, vēsturiskā mantojuma apzināšana;
- veselības joma;
- sociālā palīdzība, sociālo prasmju attīstība un mājokļu joma;
- tiesību aizstāvība, cilvēktiesības, diskriminācijas mazināšana

Kas ir mainījies pēdējo divu gadu laikā [*jautāt par katru jomu atsevišķi vai iestādes kompetences jomu*]? Cik lielā mērā Romu plānā 2022. – 2023. gadā ietvertie pasākumi ir veicinājuši šīs situācijas izmaiņas?

Plāna ietekmes uz romu kopienu novērtējums

Turpinājumā sīkāk parunāsim par valsts plāna “Par plānu romu stratēģiskā ietvara pasākumu īstenošanai 2022.–2023. gadam” izstrādi un šobrīd sasniegtajiem rezultātiem.

Cik lielā mērā un kādā statusā Jūsu iestāde ir iesaistīta Plāna izstrādē un tā īstenošanā? Kāda, Jūsprāt, ir bijusi sadarbība ar citām iesaistītajām iestādēm/ organizācijām?

Kā Jūs kopumā vērtējat Plāna sagatavošanas un īstenošanas procesu?

Kā Jūs vērtējat Plānā ietvertos pasākumu virzienus un atsevišķos pasākumus (to atlasī, piemērotību, specifiskumu)? Kā tie tika izraudzīti? Vai tie ir pietiekami un atbilstoši, raugoties no romu mērķa grupas vajadzībām? Vai tie ļauj mainīt romu situāciju iepriekš minētajās jomās (Jūsu iestādes kompetences jomā)?

Vai ir kādi pasākumi/projekti, kas bija piemērotāki romu mērķa grupai nekā citi? Ja jā, kuri tieši pasākumi? Kāpēc tā? Vai bija kādi pasākumi, kas iekļauti Plānā, taču nebija piemēroti romu mērķa grupai? Ja jā, kuri tieši? Kāpēc tā?

Jūsprāt, cik lielā mērā ir izdevies sasniegt Plāna mērķi kopumā un Jūsu iestādes darbības jomā? (*Plāna mērķis ir veicināt Latvijas romu līdztiesību, iekļaušanu un līdzdalību, īstenojot Plānā noteiktos pasākumus saskaņā ar Ieteikuma iekļautajām rekomendācijām un ņemot vērā valstī pieejamos resursus, romu iedzīvotāju skaitu un viņu situāciju.*)

Kas/ kādi apstākļi ir palīdzējuši sasniegt Plāna mērķus? Vai ir kādi apstākļi, kas ir kavējuši plāna mērķa sasniegšanu?

Pasākumu jomas un atbildīgās iestādes:

Kultūras attīstība/ etniskās identitātes saglabāšana, vēsturiskā mantojuma apzināšana

Kultūras ministrija, Sabiedrības integrācijas fonds

- Romu līdzdalības veicināšana un kultūras savpatnības saglabāšana (KM)
- Vienojošas atceres kultūras attīstību veidojošas iniciatīvas (KM)
- Pētījumos balstītas saliedētas sabiedrības attīstības politika (KM, IZM)
- Programma “NVO fonds” (KM, SIF)
- Mazākumtautību NVO līdzdalības veicināšanas programma (KM)
- Mazākumtautību un latviešu jauniešu sadarbības programma (SIF)
- Mazākumtautību un romu konsultatīvās padomes (KM)

Romu kultūras centrs

- Sadarbība ar pedagogiem (RKC)
- Romu vēstures un mākslas muzeja ekspozīcijas paplašināšana, tai skaitā paredzot jaunus tehnoloģiskus risinājumus (RKC)
- Sabiedrības informēšanas pasākumi, tostarp romu radio darbība (RKC)
- Starptautiskā Romu kultūras festivāla norise (RKC)

Izglītības joma (IZM)

- Romu skolēnu ar speciālām vajadzībām iekļaušana vispārējās izglītības programmās (IZM)
- Romu līdzdalības veicināšana izglītības jomā (IZM, pašvaldības)
- Pasākumi, kas novērš priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu un mācību pārtraukšanu visos izglītības līmeņos un veicina atgriešanos izglītībā un darba tirgū (IZM)
- Pasākumi romu skolēnu labākai piekļuvei izglītībai pašvaldību līmenī (IZM)
- Romu skolēnu izglītības monitorings (IZM)
- Stipendiju programma augstākās izglītības iegūšanai (IZM)

Veselības joma

- Romu iesaiste veselības veicināšanas apmācībās (VM)

Nodarbinātības joma

- Romu nodarbinātības veicināšana (NVA, LM)

Sociālā palīdzība, sociālo prasmju attīstība un mājokļu joma

Labklājības ministrija

- Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu nodrošināšana sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautām personu grupām, tai skaitā romiem (LM)
- Ģimenes asistenta pakalpojuma iedzīvināšana un attīstība pašvaldībās (LM)
- Sociālo mājokļu atjaunošana un skaita palielināšana (LM)

Ekonomikas ministrija

- Atbalsta sniegšana ilgtspējīgu, zemu ekspluatācijas un būvniecības izmaksu mājokļiem primāri teritorijās ar jaunu darba vietu potenciālu (EM)
- Mājokļu pieejamības uzlabošana grūtībās nonākušiem un nelabvēlīgā situācijā esošiem iedzīvotājiem (EM)
- Atbalsts privātpersonām saņemt grantu mājokļa iegādei vai būvniecībai (EM)
- Atbalsts privātpersonām mājokļu iegādei vai būvniecībai (EM)
- Energoefektivitātes paaugstināšana dzīvojamās ēkās un resursu efektīva izmantošana (EM)

Tiesību aizstāvība, cilvēktiesības, diskriminācijas mazināšana (Tiesībsargs, Latvijas Cilvēktiesību centrs)

- Romu līdzdalības veicināšana tiesību un interešu aizstāvības jomā (TB)
- Stereotipu, aizspriedumu, diskriminācijas mazināšana (TB)
- Romu situācijas izpēte cilvēktiesību jomā (TB)
- Projekts “Ceļā uz iecietīgāku sabiedrību: informēšana, izglītošana, atbalsts un sadarbība” (LCC)

Jautāt katrai iestādei atbilstoši tās kompetencē esošajiem pasākumiem:

Raksturojiet romu sociāli demogrāfisko profilu, kas piedalījās šajā pasākumā *[nosaukt atbilstošo no saraksta]*? Noskaidrot, cik lielā mērā iespējams iegūt aprakstošo statistiku. Ja tādas nav, noskaidrot, kāpēc tāda nav apkopota.

Kādas romu kopienas grupas šis pasākums nespēja sasniegt (lai gan bija plānots)?

Vērtējot Plānu kopumā, cik lielā mērā ir izdevies Plānā un ... *[pasākumā]* sasniegt plānotos rezultātus? Kas veicināja šo rezultātu sasniegšanu? Kas kavēja šo rezultātu sasniegšanu?

Jūsaprāt, ko nākotnē vajadzētu darīt, lai sasniegtu nozīmīgākus sasniegumus attiecībā uz romu situāciju Latvijā?

Jūsaprāt, kāda būtu šī brīža situācija katrā no jomām, ja nebūtu šāda Plāna?

Apkopojoši Jūsu iepriekš teikto, vai, Jūsaprāt, ir nepieciešamas kādas izmaiņas Plānā/ romu iekļaušanas jomā (Plāna mērķos, uzdevumos, intervences virzienos, pasākumos)? Kam šādas izmaiņas būtu jāierosina?

Mūsu intervijas noslēgumā, Jūsaprāt, vai ar romu valsts plāna palīdzību var uzlabot Latvijas romu situāciju? Kāpēc var/ nevar? Vai, beidzoties šī plāna darbības laikam, tas ir jāattīsta arī nākamajam posmam?

[Ja respondents atzīst, ka var uzlabot situāciju un plāns ir nepieciešams, jautāt:] Vai, izstrādājot Plānu nākamajam posmam, šajā procesā būtu lielākā mērā jāiesaista vēl kādas institūcijas/ organizācijas? Kādas? Kāpēc jā/ nē? [tincināt, viedoklim noteikti ir jābūt argumentētam]

Jūsaprāt, kādiem jābūt apstākļiem, darbībām, nosacījumiem, lai varētu lielāku romu kopienas pārstāvju skaitu iesaistīt Plāna pasākumos/projektos? [ja nosauktie nosacījumi tiek adresēti tikai valsts un pašvaldību institūcijām, jautāt:] Un kas būtu jādara romu kopienas pārstāvjiem, lai varētu lielākā mērā iesaistīties programmas projektos?

Vai sarunas noslēgumā Jūs vēlētos kaut ko vēl pieminēt, kas līdz šim vēl nav izteikts? Ja nē, tad paldies par sniegto viedokli un veltīto laiku.

Sociālo dienestu un pasākumu īstenotāju pārstāvju vadlīnijas

Lūdzu, iesākumā mazliet pastāstiet kāda ir Jūsu sociālā dienesta (organizācijas) pieredze darbā ar romu mērķa grupu? Vai Jūsu pašvaldība un sociālais dienests īsteno kādus projektus/ ir sadarbības partneris projektiem, lai uzlabotu romu situāciju pašvaldībā?

Situācijas raksturojums

Kāda kopumā ir šī brīža romu situācija Jūsu pašvaldībā?

Salīdzinājumā ar citām pašvaldībām, kurās dzīvo romi, ar ko Jūsu pašvaldībā situācija ir labāka/sliktāka?

Ja nav pieminēts un var komentēt. Kā Jūs vērtējat šī brīža romu situāciju:

- izglītības jomā;
- nodarbinātības jomā;
- kultūras attīstība/ etniskās identitātes saglabāšanas, vēsturiskā mantojuma apzināšanas jomā;
- veselības jomā;
- sociālās palīdzības, sociālo prasmju attīstības un mājokļu jomā;
- tiesību aizstāvības, cilvēktiesību, diskriminācijas mazināšanas jomā

Vai pēdējo divu gadu laikā Jūsu pašvaldībā notikušas kādas vērā ņemamas izmaiņas? Ja jā, kas tieši?

[Ja nav vēl sniegta atbilde] Vai, Jūsaprāt, romu interese par (1) sevis un bērnu izglītošanu, (2) nodarbinātību un (3) kultūru pēdējo divu gadu laikā ir mainījusies? Kā tieši tas izpaužas? Lūdzu, sniedziet konkrētus piemērus! Ar ko tas ir skaidrojams?

Plāna ietekmes uz kopienu novērtējums

Turpinājumā sīkāk parunāsim par valsts plāna “Plāns romu stratēģiskā ietvara pasākumu īstenošanai 2022.–2023. gadam” izstrādi un šobrīd sasniegtajiem rezultātiem.

Vai Jūsu pašvaldība vai sociālais dienests ir bijusi iesaistīta “Plāna romu stratēģiskā ietvara pasākumu īstenošanai 2022.–2023. gadam”, ko izstrādā Kultūras ministrija, sagatavošanā vai apspriešanā?

Ja jā, lūdzu, pastāstiet, par to sīkāk? Kāda, Jūsaprāt, bija sadarbība ar valsts iestādēm [Kultūras ministriju], citām iesaistītajām organizācijām?

Ja nav iesaistīta, Ko Jūs zināt par šo Plānu?

Vai Jūs vadāt arī kaut kādus projektus/ pasākumus romu situācijas uzlabošanai, kas izriet tieši no šī Plāna?

Vai Jūsu pašvaldība/ sociālais dienests īsteno projektus, kas izriet no citām valsts atbalsta programmām? Kādām? Pastāstiet mazliet par šiem pasākumiem/ projektiem [noskaidrot, kāpēc izvēlēti tieši šādi pasākumi]. Vai īstenojat pašvaldības finansētus projektus romu kopienas situācijas uzlabošanai?

Kādi ir šo pasākumu/projektu rezultāti? [ja vispārīgi, tad tīcināt un jautāt precīzākus piemērus gan no valsts līmeņa, gan pašvaldības līmeņa projektus]

Kādi cilvēki parasti piedalās šajos pasākumos [romi vs citu tautību pārstāvji, dzimums, vecums, ģimenes stāvoklis, izglītība]? *Noskaidrot, cik lielā mērā iespējams iegūt aprakstošo statistiku. Ja tādas nav, noskaidrot, kāpēc tāda nav apkopota.*

Ko, Jūsaprāt, no piedalīšanās projektos iegūst romi (čigāni), ko – citu tautību (latviešu, krievu) iedzīvotāji un ko – valsts?

Vai ir kādas romu kopienas grupas izvairās no dalības pasākumos?

Kādas ir grūtības, strādājot ar šiem projektiem? Ko Jūs gribētu mainīt? Kā to varētu izdarīt?

Kādiem jābūt apstākļiem, darbībām, nosacījumiem, lai varētu lielāku kopienas pārstāvju skaitu iesaistīt plāna pasākumos/projektos? [Ja nosauktie nosacījumi tiek adresēti tikai valsts un pašvaldību institūcijām, jautāt:] Un kas būtu jādara romu kopienas pārstāvjiem, lai varētu lielākā mērā iesaistīties programmas projektos?

Cik lielā mērā Jūs esat informēti par tiem “Plāna romu stratēģiskā ietvara pasākumu īstenošanai 2022.–2023. gadam” pasākumiem un to rezultātiem, kas tiek īstenoti valsts līmenī?

Jautāt par katru jomu atsevišķi, vai ir informēts par šādām aktivitātēm?

Izglītības joma (IZM)

- Romu skolēnu ar speciālām vajadzībām iekļaušana vispārējās izglītības programmās (IZM)
- Romu līdzdalības veicināšana izglītības jomā (IZM, pašvaldības)
- Pasākumi, kas novērš priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu un mācību pārtraukšanu visos izglītības līmeņos un veicina atgriešanos izglītībā un darba tirgū (IZM)
- Pasākumi romu skolēnu labākai piekļuvei izglītībai pašvaldību līmenī (IZM)
- Romu skolēnu izglītības monitorings (IZM)
- Stipendiju programma augstākās izglītības iegūšanai (IZM)

Veselības joma

- Romu iesaiste veselības veicināšanas apmācībās (VM)

Nodarbinātības joma

- Romu nodarbinātības veicināšana (NVA, LM)

Sociālā palīdzība, sociālo prasmju attīstība un mājokļu joma

Labklājības ministrija

- Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu nodrošināšana sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautām personu grupām, tai skaitā romiem (LM)
- Ģimenes asistenta pakalpojuma iedzīvināšana un attīstība pašvaldībās (LM)
- Sociālo mājokļu atjaunošana un skaita palielināšana (LM)

Ekonomikas ministrija

- Atbalsta sniegšana ilgtspējīgu, zemu ekspluatācijas un būvniecības izmaksu mājokļiem primāri teritorijās ar jaunu darba vietu potenciālu (EM)
- Mājokļu pieejamības uzlabošana grūtībās nonākušiem un nelabvēlīgā situācijā esošiem iedzīvotājiem (EM)
- Atbalsts privātpersonām saņemt grantu mājokļa iegādei vai būvniecībai (EM)
- Atbalsts privātpersonām mājokļu iegādei vai būvniecībai (EM)
- Energoefektivitātes paaugstināšana dzīvojamās ēkās un resursu efektīva izmantošana (EM)

Ja spēj komentēt: Kā Jūs kopumā vērtējat Plāna īstenošanu un sasniegtos rezultātus? Cik lielā mērā ir izdevies sasniegt plānotos rezultātus? Kas veicināja Plānā noteikto rezultātu sasniegšanu? Kas kavēja Plānā noteikto rezultātu sasniegšanu?

Vai ir kādi pasākumi/projekti, kas bija veiksmīgāki nekā citi? Ja jā, kuri tieši pasākumi? Kāpēc tā? Vai bija kādi pasākumi, kas nesniedza gaidītos rezultātus? Ja jā, kuri tieši? Kāpēc tā?

Vai bija kādas mērķa grupas, romu kopienas ietvaros, kas bija grūtāk sasniedzamas? Kāpēc tās?

Jūsaprāt, ko nākotnē vajadzētu darīt savādāk, lai sasniegtu augstākus rezultātus?

Jūsaprāt, kāda būtu šī brīža situācija katrā no jomām, ja nebūtu šāda Plāna?

Apkopojot Jūsu iepriekš teikto, vai, Jūsaprāt, ir nepieciešamas kādas izmaiņas Plānā/ romu iekļaušanas jomā? Kam šādas izmaiņas būtu jāierosina?

Mūsu intervijas noslēgumā, Jūsaprāt, vai ar romu valsts plāna palīdzību var uzlabot Latvijas romu situāciju? Kāpēc var/ nevar? Vai, beidzoties šī plāna darbības laikam, tas ir jāattīsta arī nākamajam posmam?

[Ja respondents atzīst, ka var uzlabot situāciju un plāns ir nepieciešams, jautāt:] Vai, izstrādājot nākamo Plānu, tajā būtu jāiesaista lielāks romu kopienas pārstāvju skaits? Kāpēc jā/ nē? [tincināt, viedoklim noteikti ir jābūt argumentētam]

Jūsaprāt, kādiem jābūt apstākļiem, darbībām, nosacījumiem, lai varētu lielāku kopienas pārstāvju skaitu iesaistīt Plāna pasākumos/projektos? [ja nosauktie nosacījumi tiek adresēti tikai valsts un pašvaldību institūcijām, jautāt:] Vai kaut kas būtu jādara romu kopienas pārstāvjiem, lai varētu lielākā mērā iesaistīties programmas projektos?

Vai sarunas noslēgumā Jūs vēlētos kaut ko vēl pieminēt, kas līdz šim vēl nav izteikts? Ja nē, tad paldies par sniegto viedokli un veltīto laiku.

Romu NVO pārstāvju vadlīnijas

Lūdzu, iesākumā mazliet pastāstiet par savu organizāciju: kādi ir Jūsu mērķi? Kādus cilvēkus apvienojat? Cik Jums ir biedri? Kurā pašvaldībā(s) darbojaties?

Ar kādām organizācijām un institūcijām (valsts/ pašvaldību/ starptautiskajām) Jūs sadarbojaties? Ko Jūs darāt kopā ar katru no organizācijām [*...nosaukt, vadoties no iepriekš stāstītā*]?

Situācijas raksturojums

Sakiet, lūdzu, kāda ir romu šī brīža situācija Jūsu pašvaldībā/ reģionā [atkarībā no organizācijas tvēruma un NVO zināšanām]?

Ja nav pieminēts. Kā Jūs vērtējat šī brīža romu situāciju (kopumā Latvijā un Jūsu pašvaldībā):

- izglītības jomā – bērnu un pieaugušo izglītību;
- nodarbinātības jomā – darba meklēšanā, pastāvīgā darbā;
- kultūras attīstība/ etniskās identitātes saglabāšana, vēsturiskā mantojuma apzināšana;
- veselības jomā – ģimenes ārsta apmeklējumu, vēršanos pie ārsta;
- mājokļu jomā – iespējas noiņēt sociālo dzīvokli, mājokli ar apkuri un ūdeni;
- sociālā palīdzība – pabalsti, ko sniedz pašvaldība,
- dažādi pakalpojumi, ko piešķir sociālais dienests un kas palīdz uzlabot dzīves apstākļus;
- tiesību aizstāvība, cilvēktiesības, diskriminācijas mazināšana?

Kas ir mainījies pēdējo divu gadu laikā [*jautāt par katru jomu atsevišķi*]? Vai, Jūsprāt, romu interese par (1) sevis un bērnu izglītošanu, (2) darbu pēdējo divu gadu laikā ir mainījusies? Kā tas izpaužas, lūdzu, miniet piemērus? Ar ko tas ir skaidrojams?

Plāna ietekmes uz kopienu novērtējums

Turpinājumā sīkāk parunāsim par valsts plāna “Par plānu romu stratēģiskā ietvara pasākumu īstenošanai 2022.–2023. gadam” izstrādi un šobrīd sasniegtajiem rezultātiem, kā arī dažādiem valsts finansētiem projektiem un pasākumiem romu atbalstam.

Vai Jūsu organizācija ir bijusi iesaistīta “Plāna romu stratēģiskā ietvara pasākumu īstenošanai 2022.–2023. gadam”, ko izstrādā Kultūras ministrija, sagatavošanā vai apspriešanā?

Ja jā, lūdzu, pastāstiet, par to sīkāk? Kāda, Jūsprāt, bija sadarbība ar valsts iestādēm [Kultūras ministriju], citām iesaistītajām organizācijām?

Ja nav iesaistīta, Ko Jūs zināt par šo Plānu?

Vai Jūs vadāt arī kaut kādus projektus/ pasākumus, kas izriet tieši no šī Plāna?

Vai īstenojat projektus, kas izriet no citām valsts atbalsta programmām? Kādām? Pastāstiet mazliet par šiem pasākumiem/ projektiem [noskaidrot, kāpēc izvēlēti tieši šādi pasākumi].

Ko saka/ kā izturas Jūsu tautieši, romi (čigāni), ka Jūs darbojaties šādos pasākumos/ projektos/ sadarbojaties ar valsts iestādēm Plāna izstrādē? Jūsprāt, kāpēc?

Kādi ir šo pasākumu/projektu rezultāti? [ja vispārīgi, tad tīcināt un jautāt precīzākus piemērus gan no izglītības, gan nodarbinātības, gan cilvēktiesību jomas]

Kādi cilvēki parasti piedalās šajos pasākumos [romi vs citu tautību pārstāvji, dzimums, vecums, ģimenes stāvoklis, izglītība]? *Noskaidrot, cik lielā mērā iespējams iegūt aprakstošo statistiku. Ja tādas nav, noskaidrot, kāpēc tāda nav apkopota.*

Ko, Jūsaprāt, no piedalīšanās projektos iegūst romi (čigāni), ko – citu tautību (latviešu, krievu) iedzīvotāji un ko – valsts?

Vai ir kādas romu kopienas grupas izvairās no dalības pasākumos?

Kādas ir grūtības, strādājot ar šiem projektiem? Ko Jūs gribētu mainīt? Kā to varētu izdarīt?

Kādiem jābūt apstākļiem, darbībām, nosacījumiem, lai varētu lielāku kopienas pārstāvju skaitu iesaistīt plāna pasākumos/projektos? [Ja nosauktie nosacījumi tiek adresēti tikai valsts un pašvaldību institūcijām, jautāt:] Un kas būtu jādara romu kopienas pārstāvjiem, lai varētu lielākā mērā iesaistīties programmas projektos?

Cik lielā mērā Jūs esat informēti par tiem Plāna pasākumiem un to rezultātiem, kas tiek īstenoti valsts līmenī?

Ja spēj komentēt: Kā Jūs kopumā vērtējat Plāna īstenošanu un sasniegtos rezultātus? Cik lielā mērā ir izdevies sasniegt plānotos rezultātus? Kas veicināja Plānā noteikto rezultātu sasniegšanu? Kas kavēja Plānā noteikto rezultātu sasniegšanu?

Vai ir kādi pasākumi, kas bija veiksmīgāki nekā citi? Ja jā, kuri tieši pasākumi? Kāpēc tā?

Vai bija kādi pasākumi, kas nesniedza gaidītos rezultātus? Ja jā, kuri tieši? Kāpēc tā?

Ko nākotnē vajadzētu darīt savādāk, lai sasniegtu vēl augstākus rezultātus?

Jūsaprāt, kāda būtu šī brīža situācija katrā no jomām, ja nebūtu šāda plāna?

Apkopojot Jūsu iepriekš teikto, vai, Jūsaprāt, ir nepieciešamas kādas izmaiņas romu plānā/ romu iekļaušanas jomā? Kam šādas izmaiņas būtu jāierosina?

Vai, Jūsaprāt, ar šāda Plāna palīdzību var uzlabot Latvijas romu situāciju? Kāpēc var/ nevar? Vai, beidzoties šī plāna darbības laikam, tā ir jāattīsta arī nākamajam posmam?

[Ja respondents atzīst, ka var uzlabot situāciju un plāns ir nepieciešams, jautāt:] Vai, izstrādājot nākamo romu plānu, tajā būtu jāiesaista lielāks romu kopienas pārstāvju skaits? Kāpēc jā/ nē? [tīcināt, viedoklim noteikti ir jābūt argumentētam]

Sakiet, lūdzu, vai sarunas noslēgumā Jūs vēlētos kaut ko vēl pieminēt? Ja nē, tad paldies par sniegto viedokli un veltīto laiku.